

Nevenka BOGOJEVIĆ-GLUŠČEVIĆ*

INTESTATSKO NASLJEĐIVANJE U SREDNJOVJEKOVNOM KOTORU

– Propisi i praksa –

UVOD

Analizom statutarne i arhivske građe pravni historičari i romanisti sa ovih prostora su u poslednjih dvadesetak godina došli su do zaključka da su instituti privatnog prava u srednjovjekovnim južnojadranskim komunama, kao uostalom u svim mediteranskim gradovima u srednjem vijeku, imali obilježja preuzeta pretežno iz klasičnog rimskog prava i recipiranog *ius commune*¹. *Neka fragmentarna istraživanja određenih pitanja iz pravne prošlosti ovih prostora u srednjem vijeku su pokazala da su postojala odstupanja od navedenih pravila i da su ona izraz uticaja različitih pravnih tradicija. Budući da su južnojadranski gradovi u srednjem vijeku bili u sklopu srpske države posebno su značajna ona koja su dolazila iz unutrašnjosti Balkanskog poluostrva*².

*Pitanja vezana za nasljeđivanje ab intestato se u tom kontekstu čine posebno zanimljivima*³. S obzirom na to da se u oblasti porodice i nasljedstva naj-

* Prof. dr Nevenka Bogojević-Gluščević, Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet, Podgorica

¹ Vidi detaljno kod: O. Kosanović, *Prilog bibliografiji objavljenih srednjovjekovnih dalmatinskih statuta te pravnohistorijskih studija o njima*, Arhivski vjesnik, god. 53, 2010, str. 137–163.

² Vidi: N. Bogojević-Gluščević, *Recepcija rimskog i vizantijskog prava na balkanskom Jugu*, Podgorica, Grafo Crna Gora, 2011; Ž. Bujuklić, *Pravno uređenje srednjovekovne budvanske komune*, Nikšić, Univerzitetska riječ, 1988; S. Marković, *Statuta et leges civitatis Antibari* (prilog proučavanju statuta medievalnog Bara), *Povijesni prilozi* 23, 2002, str. 19–42.

³ Ovaj rad predstavlja nastavak mojih ranijih istraživanja ovog pitanja započeta davne 1977. godine (N. Bogojević, *Zakonsko nasljeđivanje po kotorskom Statutu*, Zbornik radova

plastičnije odražavaju specifikumi nekog prostora, nameće se potreba da za analizu ovog pitanja u kotorskoj komuni, kao najznačajnijoj u južnojadranskoj regiji u srednjem vijeku, obavimo dvije vrste istraživanja. Potrebno je prvo ispitati da li je i koliko regulativa iz oblasti intestatskog nasljeđivanja u tom gradu bila oblikovana pod uticajem rimskog i recipiranog rimskog prava i drugo, koliko su ta rješenja bila izvorna, odnosno sadržavala osobenosti koje se mogu objasniti lokalnim prilikama u gradu, gradskom zaleđu ili uticajima koji su u grad dolazili, posredno ili neposredno, preko srpskog prava, vizantijske pravne tradicije ili prava iz susjednih primorskih gradova.

Izvorni materijal za ovu temu je Statut srednjovjekovnog grada Kotora, štampan na latinskom jeziku, čije prve datirane odredbe potiču iz XIV vijeka, kada je grad pripadao srednjovjekovnoj Srbiji, a završavaju se sa petnaestim vijekom u kojemu je dominaciju nad Kotorom imala Venecija. Drugi izvor su manuskripti sačinjeni u kotorskoj notarskoj kancelariji iz istog perioda (testamenti i pojedini sudski sporovi među nasljednicima), na osnovu kojih se može analizirati primjena statutarnih pravila o zakonskom nasljeđivanju u svakodnevnom životu i ustanoviti da li je, i u kojoj mjeri, u nedostatku propisa u praksi korišćeno lokalno običajno pravo⁴.

PROPISI O ZAKONSKOM NASLJEĐIVANJU U SREDNJOVJEKOVNOM KOTORU

Kotorski statut, kao i statuti drugih srednjovjekovnih primorskih komuna, nije donijet odjedanput i sa ciljem da se cjelovito uredi svi pravni odnosi⁵. Prema potrebama koje se nameću u svakodnevnom komunalnom životu,

Pravnog fakulteta u Titogradu, II, br. 1, 1977, str. 137–142), nastavljene 1999. godine (Nevenka Bogojević-Gluščević, *Statutory regulations and legal practice in Kotor of the 14-th century*, Centro Romanistico Internazionale Copanelo, Rçgle et pratique du droit dans de réalités juridiques de l'antiquité, Atti della 51 Sessione della SIHDA, Napoli, Rubettino 1999, pag. 241–259). U ovom radu se, uz obilje nove arhivske građe, pitanje zakonskog nasljeđivanja tretira sa normativnog i aplikativnog stanovišta, a zakonska rješenja upoređuju sa rimskovizantijskim pravom i pravima drugih primorskih gradova.

⁴ U kotorskom arhivu su sačuvane 182 knjige latinične notarske građe. Na XIV vijek se odnose tri knjige. Dvije od njih su štampane (A. Mayer, *Monumenta Catarensia* I, JAZU, Zagreb, 1982, str. 557. i *Monumenta Catarensia* II, JAZU I CANU, Zagreb–Podgorica, 1982, str. 678). Sve ostale su neobjavljene.

⁵ *Statuta et leges cinitatis Cathari*, apud Robertum Mietum, Venetiis 1616. (u daljem tekstu označen kao *Stat. Cath.*). Statut je pisan latinskim jezikom, a prvi put je štampan 1616. godine u Veneciji. U njemu nema sistema pa čak ni redaktori štampanog izdanja nijesu

prvobitni statut⁶ je dopunjavan nekoliko puta tokom XIV i u XV vijeku. Na taj način je regulisano i pitanje zakonskog nasljeđivanja u srednjovjekovnom Kotoru. U četrnaestom vijeku donijete su trideset i četiri odredbe, a u petnaestom dvije, koje se odnose na pitanja zakonskog nasljeđivanja. Odredbe iz petnaestog vijeka se direktno odnose na pitanje zakonskih nasljednih redova, redosljeda u nasljeđivanju i postupka i načina prijema nasljeđa⁷, dok se odluke kotorskih vijeća iz četrnaestog vijeka posredno na to odnose kroz pravila kojima se uređuje sloboda testiranja, ograničenja u raspolaganjima *post mortem*, dioba očevine među članovima porodice, način podjele nasljeđa i plaćanja ostaviočevih dugova, prava ženske djece na miraz prilikom udaje i prava udovica na plodouživanje muževljeve imovine⁸. Iz toga se može zaključiti da su u ovoj oblasti u četrnaestom vijeku bili u gradskom statutu ozakonjeni ustaljeni i drevni gradski običaji koji su u petnaestom vijeku dopunjeni, saglasno promijenjenim okolnostima. Promjene su nametnute s jedne strane dolaskom Kotora pod vlast Venecije, a sa druge, brojnim sporovima koji su se javljali u vezi sa preuzimanjem nasljedstva.

ZAKONSKI NASLJEDNI REDOVI

Prva odredba koja se direktno odnosi na pitanje nasljednih redova i redosljeda i načina nasljeđivanja unutar redova, kod nasljeđivanja umrlih bez testamenta, donijeta je 1420. godine. Vrijeme i način donošenja ove odredbe idu u prilog pretpostavci da je u Kotoru u ranom srednjem vijeku nasljeđivanje *ab intestato* bilo nekodifikovano, odn. da je bilo primjenjivano kao ustaljeni običaj. Kao izraz potrebe za sigurnom pravnom zaštitom kotorskih građana, ozakonjeno je u Statutu tek početkom petnaestog vijeka. Takva potreba se ukazala pred prelazak grada pod mletačku vlast. Odredba o zakonskom nasljeđivanju je, zapravo, bila posljednja odluka koju je donijelo Gradsko vijeće, dok je Kotor bio autonomna komuna. Prema ugovoru o predaji grada Mlečani su se obavezali da neće preuzimanjem vlasti mijenjati pitanja uređena Ko-

uspjeli da ga sistemartizuju. Redakcija Statuta učinjena 1371–1372. godine je bila neuspješna jer nije poštovala ni hronološki ni sadržajni kriterijum.

⁶ Prva datirana odredba potiče iz 1301. godine.

⁷ *Statuta et leges civitatis Cathari* (u daljem tekstu *Stat. Cath.*), *cap. XL. Tempore Catharinorum, De successione bonorum defunctorum ab intestato* i *cap. 436, De successione bonorum defunctorum ab intestato, quomodo adiudicari debeant per regimen factis primo stridationibus ordinatis*.

⁸ *Stat. Cath.*, *cap. 76, 137–139, 141, 143, 145–149, 159–167, 171, 173, 176, 185, 189, 194, 197, 205, 209, 210, 213*.

torskim statutom. Vrlo je vjerovatno da je kotorski zakonodavac, upravo motivisan pomenutom okolnošću, ozakonio u oblasti nasljeđivanja ono što je bilo prisutno i nesmetano funkcionisalo u svakodnevnom životu grada⁹. Ubrzo su dolaskom Mlečana, kako pokazuju statutarna pravila, bila uređivana druga dotada pravno nedefinisana pitanja nasljednog prava, od kojih je svakako bilo prioritarno urediti način i postupak prijema nasljeđa¹⁰.

Odredba *De successionibus defunctorum ab intestato* iz 1420. godine je regulisala nasljeđivanje umrlog bez testamenta, propisujući nasljedne redove i red pozivanja na nasljeđe u okviru nasljednih redova.

Odredba u prevodu glasi: ... *dobra onih muškaraca ili žena koji su bili građani... a umrli su bez testamenta, nasljeđivaće se na dolje ispisan način: naime, ako neki ili neka umre bez testamentarnog rasporeda imovine nasleđuju ga roditelji, kao što djeca treba da nasleđuju roditeljska dobra. Ako nema roditelja nasleđuju ga braća po krvi. Ako nema ni braće, na nasleđe su pozvane sestre po krvi. Ako sestara ne bude na nasleđe imaju prvo rođaci sa očeve strane, ako nema prvih rođaka, imaju naslijediti prve rođake; ako ne bude prvih rođaka sa očeve strane imaju naslijediti stričevi, a ako stričeva ne bude, imaju naslijediti ujaci, naime muškog roda. Ako njih nema imaju naslijediti stričevi i ujaci od drugog roda, naime ženskog. Ako njih ne bude imaju naslijediti prvo rođake ženskog roda, a ako rečenih nasljednika i nasljednica ne bude, četvrti dio umrlog ili umrle pripašće mjesnoj crkvi gdje budu njihova tijela sahranjena. Ostatak od tri četvrtine pripada kotorskoj komuni.*¹¹

⁹ To potvrđuje i poslednji stav člana XL Statuta, iz vremena kotorske samostalnosti, u kome je navedeno da ta odredba nema za cilj da ruši ranije zakone, već naprotiv da ih potvrđuje: *Quae pars non habeat rumpere alia ordinamenta municipalia, sed potius confirmare.*

¹⁰ *Stat. Cath.*, cap. 436: *O dobrima umrlih, kako ih treba dosuđivati od Uprave pošto se prethodno izvršilo potrebno oglašavanje.*

¹¹ *Stat. Cath.*, cap. XL, *Tempore Catharinorum*, 18. VIII 1420: *Si quis, vel si qua, mortuus, vel mortua, fuerit sine ordinatione testamenti, si sunt parentes, ipsi habeant succedere in bonis parentum; Si parentes non fuerint, habeant succedere fratres carnales, si fratres praedicti non fuerint, habeat succedere sorores carnales, si sorores non fuerint, habeant succedere primi consobrini ex parte patris, si non fuerint primi consobrini, habeat succedere primae consobrinae, et si primae consobrinae ex parte patris non fuerint habeat succedere patru, si patru non, fuerint, habeant succedere auunculi, videlicet ex parte masculini generis; si isti non fuerint habeat succedere consobrini patru et auunculi ex alio genere nati, videlicet femineo; si dicti non fuerint habeat succedere primae consobrinae ex femineo genere natae, si dicti et dictae successors non erunt, quanta pars defuncti, vel defunctae sit illius Ecclesiae ubi erunt eorum et earum cadavera sepultae, residuum videlicet tres partes sint Communitates Cathari.*

Primjetno je da u odredbi nijesu u prvom nasljednom redu pomenuti izričito potomci ostavioca, jer se smatralo sasvim logičnim da, ukoliko ostavilac ima potomke, nasljedstvo prvo pripadne njima. To je bila toliko uobičajeno tako da se nije ni osjećala potreba da se to posebno naglašava u statutarnoj odredbi o intestatskom nasljeđivanju. Statut je omogućio i onom koji nije imao potomaka da putem posinjenja obezbijedi nasljednika¹². Brojni testamenti redigovani u kotorskoj notarskoj kancelariji ukazuju da je sačinjavanje testamenta bilo uobičajeno za svakog pojedinca¹³, muškarca i ženu¹⁴, da su tim putem u najvećem broju slučajeva testatori imenovali za nasljednike svoje potomke i raspoređivali im imovinu, poštujući pravilo da im kao zakonskim nasljednicima mora ostaviti neokrnjeno tri četvrtine zaostavštine¹⁵.

Iz teksta i konteksta pomenute odredbe iz 1420. godine može se zaključiti da je kotorska komuna u regulisanju pitanja zakonskog nasljeđivanja ustanovila pet nasljednih redova: potomci, preci, braća i sestre, kognati do četvrtog stepena srodstva i, ako nikog nema iz prethodnih redova, mjesna crkva i kotorska opština. Ovim propisom su bila ozakonjena dva principa zakonskog nasljeđivanja: princip prvenstva muških srodnika u odnosu na ženske i princip vraćanja dobara u porodicu iz koje su dobra došla, ako ostavioci nemaju potomaka.

PRINCIP PRVENSTVA MUŠKIH SRODNIKA

Ovaj princip je poštovan u svim nasljednim redovima. Prvenstvo u nasljeđivanju imaju sinovi u odnosu na kćeri, braća u odnosu na sestre, očeva rodbina u odnosu na majčinu, koja se poziva na nasljeđe tek ukoliko nedostaju očevi srodnici četvrtog stepena srodstva. Kod svih nasljednih redova zakonoda-

¹² *Stat. Cath.*, cap. 201, *De potestate parentum ad aliquos filiandi*

¹³ *Monumenta Catarensia I, Prva knjiga kotorskih notara od god. 1326–1335. JAZU, Zagreb, 1951. (u daljem tekstu SN I), isp. 13, 54, 74, 92, 190, 192, 225, 248, 258, 260, 338, 365, 372, 403, 409, 438, 626–629, 657, 680, 718, 732, 802, 815, 825, 862, 887, 928, 931, 982, 985, 986, 990, 998, 1017, 1132, 1228, 1231, 1233, 1273, 1326; Monumenta Catarensia II, (JAZU i CANU), Zagreb, 1982. (u daljem tekstu SN II), isp. 10, 23, 57, 65, 129, 279, 382, 386, 394, 412, 421, 429, 521, 523, 532, 559, 601, 646, 647, 727, 879, 866, 897, 917, 1022, 1042, 1142, 1204, 1232, 1295, 1339, 1372, 1434–1436, 1604, 1616, 1632, 1634, 1726, 1751, 1755.*

¹⁴ Žene su imale pravo da raspolažu *pro anima sua* do jedne četvrtine mirazne imovine. O tome više kod N. Bogojević-Gluščević, *Provisions of the Medieval Cattaro statute on testament and thir application in notary practice*, Istorijski zapisi, godina LXXXVI, 1–2/2013, str. 7–24.

¹⁵ Testator je potpuno slobodno, *pro anima sua*, mogao raspolagati samo do jedne četvrtine dobara (*Stat. Cath.*, cap. 182 *De ordinatione viri veniente ad mortem*).

vac se rukovodio idejom održavanja imovine u krugu porodice. U uslovima ekonomske diferencijacije, imovinska sposobnost pojedinaca bila je od odlučujućeg značaja za opstanak porodice. Porodičnu imovinu je trebalo sačuvati i izvršiti koncentraciju tih dobara. Ako bi ženska djeca ravnopravno sa muškom učestvovala u nasljeđivanju takva mogućnost nije bila ostvarljiva. Sestre bi kao zakonski nasljednici dijelili sa braćom imovinu *per capite*, što je u slučaju njihove udaje i odlaskom u drugu porodicu vodilo umanjenju porodične imovine. Sa namjerom da se ovaj proces spriječi bio je donesen u XIV vijeku veći broj odredaba iz oblasti porodičnog i nasljednog prava. Ovakav princip u nasljeđivanju patrimonijalnih dobara izgrađivan je kontinuirano donošenjem pravila koja su se bavila odnosima roditelja i djece, pravima i obavezama pružnika i odnosima braće i sestara međusobno. Značajnu kariku u održavanju ovakvog stanja u Kotoru u XIV vijeku imalo je, uz postojeće gradsko stanovništvo pretežno romanske provinijencije, novodoseljeno stanovništvo koje je donijelo niz osobenosti iz patrijahalnog porodičnog života i običaja sredina iz kojih je dolazilo¹⁶.

Ženska djeca su u srednjovjekovnom Kotoru bila isključena iz nasljeđa, ako imaju braću¹⁷. Ako nijesu imale braću nasljeđivale su svu ostavinu svojih roditelja i podjelu vršile na isti način kao što bi to činila i njihova braća, da ih imaju¹⁸. Prvenstvo braće ispred sestara na nasljeđe roditeljske imovine odnosi se i na žensku djecu iz ranije zaključenih ostaviočevih brakova. U članu 137. Statuta, kojim se propisuje način podjele očeve imovine sa djecom iz očevog ranijeg braka, ženska djeca nijesu bila ni pomenuta kao mogući titulari.¹⁹ Podjela mirazne imovine umrle koja je imala više djece različitog pola vršila se na način *da se ima smatrati u ovoj stvari da žensko je žensko za svoju braću*, što znači da ženska djeca ne nasljeđuju, već samo da su imala pravo na mi-

¹⁶ O tome više kod: N. Bogojević-Gluščević, *Statutarni propisi o stanovništvu srednjovjekovnog Kotora, Hrvatsko-crnogorski dodiri/crnogorsko-hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine crnogorskog Primorja*, Zbornik radova, Zagreb 2009, Hrvatski institut za povijest, Matica hrvatska, str. 185–215.

¹⁷ *Stat. Cath.*, cap. 137, *De diuisione patris cum filiis primae matris*; cap. 138, *De diuisione patrimonij inter fratres facienda, et partium assignatione post diuisionem, etiam inter sorores*; 165, *De uxore secundi mariti, habente heredes ex primo*; cap. 166, *De uxore secundi mariti non habente heredes ex primo*.

¹⁸ *Stat. Cath.*, cap. 138 (... *quae patrimonium diuidere voluerint, non habentes fratres, ille ordo, et modus inter ea seruatur, qui inter fratres diuidentes statutis est superius obseruari*).

¹⁹ *Stat. Cath.*, cap. 137 (... *residium vero redeat ad filios primae uxoris...*).

raz²⁰. Žena je, ukoliko nema potomaka, mogla jednom četvrtinom svojih dobara slobodno raspolagati.²¹ U slučaju da supružnici nijesu imali djece, a da se nakon ženine smrti muž ponovo oženio, zakonom je bila propisana obaveza muža da tri četvrtine njenog miraza mora vratiti njenim zakonskim nasljednicima. Prilikom redosljeda vraćanja ženinog miraza, poštovala se blizina srodstva. Prvo su na prihvrat miraza bili pozivani roditelji umrle, a ukoliko umrlu nijesu nadživjeli roditelji miraz se vraćao braći, pa tek ukoliko ni njih nije bilo, miraz su dobijale neudate sestre. Ako nije ni bilo sestara, imovinu su prihvatila dva najbliža srodnika umrle koji su je, uz asistenciju komunalnih službenika, raspoređivali shodno odredbi o zakonskom nasljeđivanju²².

Kako po statutarnim pravilima ženska djeca ostavioca koja su imala braću nijesu učestvovala u zakonskom nasljeđivanju, kotorski zakonodavac je tokom XIV vijeka donio niz odredaba koje su imale za cilj da im se obezbijedi njihov izvjesniji i sigurniji materijalni položaj. Prema članu 149., ženska djeca su iz porodične imovine dobijala miraz²³. Protivljenje braće u tom pogledu nije imalo nikakvog značaja²⁴. Otac je mogao zabraniti ženidbu sina prije udaje kćeri, a mogao je udati kćer i bez saglasnosti sinova. Roditelji su kćerki koja je svojevrijedno otišla u manastir mogli davati određenu pomoć²⁵.²⁶ Kćerki udovici koja se ponovo udaje mogli su roditelji dati nešto od svoga²⁷, i u tom pogledu prigovori sina nijesu imali nikakav značaj.²⁸ Otac je davao materijalno obezbjeđenje i nezakonitoj kćerki, a nakon njegove smrti, pod uslovom da je bila mo-

²⁰ Stat. Cath., cap. 167, *De muliere habente heredes ex pluribus maritis (... in hoc femina sit femina fratribus suis...)*.

²¹ Stat. Cath., cap. 166, *De uxore secundi mariti non habente heredes ex primo (... quod uxor ipsa usque ad quartam partem tam de stabili, quam de mobile possit pro anima sua dimittere ad voluntatem suam...)*.

²² Stat. Cath., cap. 166 (*tres partes dotis, vel facti perueniant ad patrem, vel ad matrem, seu fraters, vel sorores non maritatis ipsius mulieris.*).

²³ O mirazu i pravnom režimu na miraznim dobrima u Kotoru vidi kod: N. Nikezić, *Miraz u Kotoru u prvoj polovini XIV vijeka*, Istorijski zapisi, br. 1/1995, str. 1–19.

²⁴ Stat. Cath., cap. 143, *Quod pater contradicentibus filijs possit filias maritare (... potestatem habeat maritandi filias et filijs contradicentibus, ipsorum filiorum contradictione non obstante...)*.

²⁵ Stat. Cath., cap. 209, *Quod pater, seu mater teneatur secundum suam voluntatem filiae uenti ad monasterium in aliquo prouidere.*

²⁶ Stat. Cath., cap. 142, *Quod pater possit prius maritare filias, quam filios uxorare.*

²⁷ Majka je mogla kćerki koja ide u manastir dati specijalno iz svoje škrinje poklon vriednosti do 40 perpera (Stat. Cath., cap. 213, *De dono matris ad filiam Religiosam*).

²⁸ Stat. Cath., cap. 143, *Quod pater contradicentibus filijs possit filias maritare.*

ralnog ponašanja, to su bili u obavezi da učine oni koji su posjedovali očeva dobra.²⁹ Udovica ili udovac koji nijesu imali muških potomaka su imali pravo da tek nakon izdvajanja miraza neudatim kćerkama, ostatkom imovine slobodno raspoložu.³⁰ Nakon udaje i dobijanja miraza, kćerke nijesu imale prava da se suprostavljaju ocu u bilo kakvom njegovom raspolaganju porodičnom imovinom.³¹

Obaveza na davanje miraza ženskoj djeci je postojala i nakon smrti njihovih roditelja i ustanovljena je na teret njihove braće, odnosno rođaka ili drugih bližnjih, ukoliko to braća nijesu htjela učiniti³². Braća od raznih majki mogla su dijeliti očeva dobra među sobom tek nakon udaje sestara i izdvajanja njihovih miraza.³³ Isprava o zaduženju koju bi sačinio brat koji je imao neudate sestre i još braće, mogla je proizvoditi pravno dejstvo samo do vrijednosti dijela koji je njemu pripadao.³⁴ Braća su bila obavezna da nakon očeve smrti daju neko materijalno obezbjeđenje svojim sestrama koje žele nastaviti život u manastiru.³⁵ Sirote sestre bez roditelja nijesu mogle zaključivati ugovore bez saglasnosti srodnika, ali su međusobno, bez obzira na uzrast, ako su željele da se udaju mogle da prime svoj dio od sestara.³⁶ Punoljetne sestre bez oca, majke i braće mogle su postići međusobno valjan sporazum o njihovim udajama ili odlasku u manastir, uz potvrdno izjašnjavanje dvojice srodnika o tome. Udata sestra koja nema nasljednika, mogla je sa svojim mirazom raspolagati po volji, bez obzira na protivljenje sestara.³⁷

²⁹ Stat. Cath., cap. 210, *De dono patris ad heredibus bastardos, et etiam potestate eius in illos.*

³⁰ Stat. Cath., cap. 147, *Quod filia maritate cum parchiuiio, in residio nullum ius habeant.*

³¹ Stat. Cath., cap. 148, *De mulieribus maritatis cum parchiuiio, super quibus rebus debent hereditare (... si quis pater habens filiam, vel filias maritatas, cum dotibus, solutis dotibus, de residio sui facti, idem patrem possit facere suam voluntatem, si heredes masculos non habuerit, et ipsa filia, vel filiae, contraire non possint, saluo tamen, quod Ecclesia et monumenta hereditent ut masculi).*

³² Stat. Cath., cap. 146, *De sororibus non maritatis, quae remanent cum fratribus post mortem patris (... post mortem patris cum fratre... volumus quod frater, seu fraters earum, teneatur maritare eas, iuxta possibilitatam suam, cum bonis paternis honorificem, sicut dicit).*

^{Ibidem} (... *Quod si earum fratres noluerit facere, consanquinei, vel propinqui illarum possint illud facere).*

³³ Stat. Cath., cap. 141 (... *patrimonium patris sui,... aequaliter diuidere inter se,... saluo tamen, si filiae fuerint, prius maritentur...*).

³⁴ Stat. Cath., cap. 173, *Quod nullus habens fratres, vel sorores non maritatas, possit caritam facere, nisi super partem suam.*

³⁵ Stat. Cath., cap. 171, *De sororibus orphanis inter se pacifcentibus.*

³⁶ *Ibidem.*

³⁷ Stat. Cath., cap. 176, *De pactis, quae faciant sorores inter se, habentes aetatem legitimam.*

Sve naprijed navedeno potvrđuje da je u srednjovjekovnom Kotoru briga zakonodavca za adekvatan položaj ženske djece u porodici bila vrlo izražena. Pravna obaveza dotiranja osiguravala je kćerkama pravo na dio porodične imovine u vidu miraza, koji je na neki način imao funkciju njihovog nasljednog dijela. Kćerke koje su odlazile u manastir, nezakonite i udovice koje su se ponovo udavale nijesu dobijale miraz, ali su imale neku materijalnu pomoć porodice. Pravilo prvenstva muških srodnika u zakonskom nasljeđivanju i tendencija očuvanja imovine u krugu porodice nije mogla da ugrozi pravo ženske djece na pristojan miraz, čija je sadržina uređena prema drevnim običajima grada.

PRINCIP VRAĆANJA DOBARA U RODITELJSKU PORODICU

Tijesno povezan sa principom prvenstva muških srodnika u nasljeđivanju je princip vraćanja dobara u porodicu iz koje su došla, ukoliko ostavioci nemaju potomaka. Ukoliko porodica nema potomaka, imovina se dijelila na dva dijela, pa očevu imovinu nasljeđuje njegova porodica, a imovina žene, tj. miraz se vraća njenim srođnicima. Ovaj princip je posljedica težnje da niko drugi, osim člana porodice, ne može biti pozvan da bude zakonski nasljednik porodične imovine. Porodičnu imovinu je trebalo po svaku cijenu sačuvati³⁸. Jedan od načina da se to postigne bila je upravo ovakva regulative. Princip vraćanja dobara porodici ostavioca, ako nema potomaka, posljedica je ne samo separacije dobara u porodici već i nepriznavanja braka kao osnova pozivanja na nasljeđivanje. U srednjovjekovnom Kotoru nije bilo statutom ustanovljeno pravo da se bračni drug uvrsti u krug zakonskih nasljednika.

Princip vraćanja dobara u očevu ili majčinu porodicu neposredno je vezan za uređenje porodice, tj. za imovinsko-pravne odnose supružnika. Ovi odnosi su bazirani na načelu podijeljenosti njihove imovine. Žena je dolaskom u muževljevu porodicu unosila miraz koji je, kako proizilazi iz sadržine statutar-

³⁸ Porodičnu imovinu činile su dvije imovinske mase, muževljeva imovina (*bona paternis, patrimonium*) i ženina imovina (*bona maternis, matrimonium*). Porodična imovina nije imala karakter jedinstvene imovinske mase za koju je važio jedinstven pravni režim. *Bona paternis* je predstavljala muževljevu stečenu i nasljeđenu imovinu, dok se *bona maternis* sastojala od miraza (*dos, parchiuium*) i parafernalnih dobara (*alia bona mulieris, bona ultra dotem, bona super parchiuium*). O pravnom režimu miraza detaljno kod N. Nikezić, *Miraz u Kotoru u prvoj polovini XIV vijeka*, Istorijski zapisi, br. 1/1995, str. 1–19.

nih odredaba o mirazu³⁹ bio njena svojina⁴⁰. U vrijeme trajanja bračne zajednice, muž je upravljao mirazom i u odnosu na miraz imao prava slična pravima plodouživaoca tuđe imovine. Imao je pravo na upotrebu i plodove miraznih dobara, odnosno na sve koristi koje je mogao imati od te imovine⁴¹. Poslije ženine smrti miraz se vraćao porodici iz koje je došao, ako žena nije imala potomaka, a muž se ponovo oženio⁴².

Ako je žena imala potomaka, prvenstveno pravo na njen miraz imala su njena djeca⁴³. Muž koji je imao nasljednike od prve žene, a nakon njene smrti je želio da se ponovo ženi, bio je u obavezi da, prije ponovne ženidbe, izdvoji sinovima prve žene miraz njihove majke.⁴⁴ Žena je nakon muževljeve smrti imala pravo da se u roku od godine dana izjasni da li želi da ostvari svoje pravo na *lektum*, tj. na nastavljanje življenja u muževljevoj kući.⁴⁵ Nakon muževljeve smrti udovica koja nije imala potomaka, a nije željela da nastavi *lektum*, imala je pravo da traži izdvajanje svog miraza od muževljevih rođaka koji njegova dobra posjeduju. Udovica je imala pravo da se obrati Sudu za slučaj da nije dobila traženi miraz. Sud je nalagao tuženim da vrate miraz u roku od četrnaest mjeseca, ako su u gradu, a u roku od šest, ako su bili van grada. U protivnom bi se nakon isteka tog roka vršila prodaja dijela ostaviočeve imovine, po procjeni trojice dobrih ljudi, i iz njene vrijednosti bio bi isplaćivan miraz⁴⁶. U slučaju podjele muževljeve ostavštine između njegove druge žene i njihovih sinova i muževljevih sinova iz njegovog ranijeg braka, koju je žena morala obaviti u roku od trideset dana od smrti muža, prethodno je bio izdvajan njen mi-

³⁹ Stat. Cath., cap. 149, *De Dote et Parchiuio*, cap. 153, *Quod mulier non possit fideiubere super parchiuuum suum*. Norma koja izričito propisuje ovakvu obavezu u pogledu miraza je sadržana u nekoj od prijašnjih redakcija Statuta, a nije u štampanom izdanja iz 1616. godine. O tome kod N. Nikezić, *Položaj žene u porodičnom pravu Kotora u XIV vijeku*, Pravni fakultet u Beogradu, magistarska teza, 1997, str. 254.

⁴⁰ SN I, isp. 1119, 10. IV 1333 (... *nos dicti iudices videntes per statutum quod dotes omnimodo salue esse debent, diximus per sentenciam...*); SN II, isp. 1015 (... *Nam in onmem euentum perchiuum debet esse saluum... iudices sic audientes et videntes, quod perchiuum debet esse saluum. diximus...*).

⁴¹ Stat. Cath., cap. 164, *De viro qui receipt stabilia pro parchiuio, et fecit in eis laborerium*; Stat. Cath., cap. 202, *De patre nolente habitare cum filij uxoris*

⁴² Stat. Cath., cap. 137, *De diuisione patris cum filijs primae matris*.

⁴³ Stat. Cath., cap. 167, *De muliere habente heredes ex pluribus maritis*.

⁴⁴ Stat. Cath., cap. 163, *De viro heredes ex prima, qui secundi accepit uxorem*.

⁴⁵ Stat. Cath., cap. 194, *De uxore qua possidet lectum post mortem viri sui*.

⁴⁶ Stat. Cath., cap. 197, *De uxore non habente filios et lectum possidere nolente, sed suum parchiuuum extrahere volente*.

raz⁴⁷. Udovica je imala pravo svojine na mirazu i na daru ili dijelu koji je dobila od oca ili majke. Ukoliko je udovica imala više muževa bilo joj je dozvoljeno u slučaju ponovne udaje da svojim mirazom raspolaže tako da ga poslije njene smrti ostavi samo sinovima od posljednjeg muža. Dar i dio koji je dobila od oca ili majke ili nekog drugog pak morala je dijeliti *pro capite* sa sinovima svih muževa. Ako nije imala potomaka, tri četvrtine njenog miraza su se vraćale ocu ili majci, braći ili neudatim sestrama, dok je sa četvrtim dijelom mogla raspolagati *pro anima*. Ukoliko nije imala nikog od prethodno navedenih srodnika, žena je mogla sve ostaviti „za svoju dušu i dušu svojih”⁴⁸. U slučaju smrti žene koja iz drugog braka nije imala potomke, već samo iz prethodnog, važno je pravilo da je drugi muž u roku od pola godine nakon njene smrti morao vratiti u cjelosti miraz njenim nasljednicima.⁴⁹ Ako nasljednici prve žene nijesu izuzeli miraz svoje majke za očeva života i prije nego se drugi put oženio, poslije očeve smrti imaju prioritet u naplati u odnosu na očeve nasljednike iz braka sa drugom ženom⁵⁰. U slučaju da je otac imao kćerke od više žena, a za života je dao kćerkama iz prvog braka miraz, a nakon očeve smrti one su željele da izdvoje majčin miraz, važno je pravilo da se njihovi mirazi uračunavaju u miraz njihove majke. Ukoliko bi mirazi dati kćerkama premašivali iznos miraza njihove majke, pa stoga druga žena počivšeg ne bi mogla naplatiti svoj miraz, nasljednice prve žene nijesu joj bile ništa obavezne jer je isplatu miraza izvršio otac njihov za života. Očevu zaostavštinu, mimo izuzetih miraza prve i druge žene, su dijelili na jednake djelove nasljednici prve i druge žene. Muškarci su dijelili imovinu *pro capite*⁵¹. *Punoljetni sinovi prve žene su mogli zabraniti ili spriječiti oca da svoja dobra troši na zemlje i kuće koje je dobio u miraz sa drugom ženom, osim ako se druga žena notarskom ispravom obavezala svojim pastorcima da će njihovo pravo ostati sačuvano za sve izdatke koje je njen muž, odn. otac njenih pastoraka, imao za zemlje ili kuće iz njenog miraza*⁵². Ukoliko je umrla imala maloljetne nasljednike bilo je zabranjeno njihovom ocu da raspolaže miraznom imovinom sve dok nasljed-

⁴⁷ Stat. Cath., cap. 205, *De secunda uxore habente heredes cum viro*.

⁴⁸ Stat. Cath., cap. 164, *De parchiuio mulieris, quae plures maritos habuerit*.

⁴⁹ Stat. Cath., cap. 165, *De uxori secundi mariti, habente heredes ex primo*.

⁵⁰ Stat. Cath., cap. 156, *De heredibus primae uxoris, qui non traherint parchiuum matris vita patris*.

⁵¹ Stat. Cath., cap. 162, *De viro habente filias ex pluribus uxoribus, et maritat filiam ex primae*.

⁵² Stat. Cath., cap. 160, *De vetatione heredum primae uxoris ad patrem*.

*nici postanu punoljetni. U roku od jedne godine od punoljetstva nasljednici su se izjašnjavali o eventualno učinjenim očevim otuđenjima miraznih dobara.*⁵³

DIOBA I PRIJEM NASLJEĐA

U Kotorskom statutu su se tri odredbe odnosile na prijem nasljeđa. Prva odredba datira iz XIV vijeka.⁵⁴ Ovom odredbom je bio propisan način i redosljed dijeljenja očevine među braćom na način da je podjelu kuća, kućica, dućana i peći drvenih i kamenih u gradu i van grada obavljao najmlađi brat, najstariji je dijelio vinograde i zemlje pod žitom, a pokretne stvari i pokućanstvo srednji brat. Dijelili su po svojoj volji položivši prethodno zakletvu da će dijeliti po svom najboljem znanju, u dobroj vjeri i bez prevare (*facto prius sacramento, diuidere bona fide, sine fraude ad melius suum scitum*). Kad dijeli najmlađi brat prvi je dobijao dio najstariji brat, potom drugi iza najstarijeg i tako redom po rođenju, tako da je posljednji dio ostajao najmlađem. Kad dijeli najstariji brat prvo je dobijao dio najmlađi, potom drugi iza najmlađeg i tako redom do najstarijeg. Ukoliko je najmlađi brat bio maloljetan, umjesto njega diobu i preuzimanje dobijenog obavljala su dvojica najboljih njegovih rođaka. Kad je dijelio srednji brat, prvo je uzimao najstariji, a poslednji onaj koji je dijelio. Djelioci su bili dužni da pokažu i doznače dodijeljene djelove onima koji su ih dobili. U roku od osam dana bili su dužni da se izjasne o doznačnim djelovima i da, ukoliko su bili saglasni, preuzmu svoj dio. Dodavanje dijela drugom bratu u diobi moglo je biti samo uz saglasnost ostale braće. Ukoliko sestre nijesu imale braće, red i način ustanovljen među braćom važio je u njihovoj međusobnoj podjeli⁵⁵.

Prijem nasljeđa podrazumijevao je da su univerzalni sukcesori ostavio- ca izmirivali sve njegove dugove. Ovo pitanje je bilo regulisano odredbom 76. Statuta. Nakon očeve smrti, djeca koja su naslijedila i prihvatila dio iz očeve ostavštine isplaćivala su povjeriocu svoj dio duga. Ukoliko je povjerilac ušao u posjed dijela jednog od nasljednika radi isplate dugovanog, drugi nasljedni-

⁵³ Stat. cath., cap. 161, *De patre heredes habente non legitimae aetatis volente alienare, aliquid de parchiuo*.

⁵⁴ Stat. Cath., cap. 138, *De divisione patrimonij inter fratres facienda, et partium assignatione post diuisionem et etiam inter sorores*.

⁵⁵ O tome i kod I. Sindik, *Komunalno uređenje Kotora, od prve polovine XII do druge polovine XIV stoleća*, SANU, Posebna izdanja, knj. CLXV, Beograd, 1950, str. 135 i Ž. Bujulić, op. cit., str. 149.

ci su bili obavezni da mu to nadoknade.⁵⁶ Nepunoljetni nasljednici nijesu odgovarali za dugove do punoljetstva.⁵⁷

Treća odredba je donijeta u vrijeme mletačke vladavine Kotorom. U motivaciji donošenja odredbe navedeni su razlozi njenog donošenja iz čega se jasno vidi da je u praksi bilo poteškoća i mnogo sporova kod preuzimanja nasljedstva⁵⁸. Materija je bila necjelovito normativno uređena. Prva navedena odredba iz XIV vijeka (cap. 138) je zapravo regulisala samo redosljed pravila kod diobe očevine, pri čemu se akcenat u normi stavio na pošteno i savjesno ponašanje srodnika prilikom diobe, bez navođenja postupka zaštite nasljednika za slučaj da im je dodijeljeno nasljedstvo osporeno ili da ga ne mogu koristiti. Drugom odredbom, cap. 76 iz XIV vijeka, regulisano je pitanje naplate duga koji je počivši imao prema povjeriocu sa notarskom ispravom o tome i način podjele isplate dugovanog između nasljednika. Ostala su neregulisana mnoga druga pitanja u vezi sa prijemom nasljeđa. Zbog toga je, po uzoru na pravila u Mlecima, početkom petnaestog vijeka počelo njihovo normiranje.

Godine 1423. donijet je propis kojim se određivalo da nijedno lice nije moglo steći nasljedstvo ako nije poštovalo propisanu proceduru prijave za njegovo sticanje putem Suda, odn. gradskih vlasti. Prema toj proceduri se prvo zainteresovani nasljednik javljao Upravi grada sa zahtjevom da mu se daju dobra umrlog, bez testamenta, koja njemu pripadaju. Uprava gradska potom je, putem glasnika, obezbjeđivala javno oglašavanje ovog zahtjeva u tri nedjelje zaredom, na mjestima namijenjenim za te namjene. Uprava je postupala po zahtjevu zainteresovanog nasljednika u roku od trideset dana na način da ga je saslušavala, kao i sve druge koji bi se eventualno prijavili u ovom roku, i utvrđivala nakon toga kome oglašena dobra pripadaju po pravnom osnovu. Ako se u tom roku niko nije pojavio ili se pojavio, pa je Uprava utvrdila da nije to

⁵⁶ Stat. Cath., cap. 76, *De debito patris cum carta, querendo super filios*.

⁵⁷ Stat. Cath., cap. 189, *De epitropis illorum qui reliquunt heredes infra aetatem legitimam*. Punoljetstvo se sticalo sa četrnaest godina za muškarce i dvanaest godina za žene.

⁵⁸ U motivaciji člana 436 Statuta je zapisano da se pravilo donosi *pošto nema propisa niti se javlja kakav zakon ili statutarna odluka koja bi govorila ili opominjala kako i na koji način treba dobiti i steći nasleđe dobara nekog ko je umro bez testamenta, događale su se zbog toga velike neprilike. Jer opšte je poznato da su mnoge osobe ne poštujući nikakav pravni red, govoreći da njima pripadaju i da su u njihovom vlasništvu neka dobra nekolicine pokojnika umrlih bez testamenta, ta su dobra gotovo sebi prisvojili, a oni pripadaju drugim privatnim licima ili Komuni. Njima bi i odgovaralo kada bi o rečenim stvarima postojao propis, zakon ili statutarna odluka, kao što postoji u drugim gradovima, kao npr. u Veneciji, o tome da se ne može steći nasleđe ako se lice nije pojavilo na Sudu i dobilo nasleđe putem Suda; cit. pr. Statuta et leges civitatis Cathari, Državni arhiv Crne Gore, Kotor 2009, knj. II, str. 345.*

lice imalo osnova da naslijedi počivšeg, dobra su pripadala komuni kotorskoj. Navedenu proceduru je svaki zainteresovani pojedinac morao poštovati, pod prijetnjom kazne od 200 perpera kotorskih groša i dva mjeseca zatvora. Prijem nasljeđa protivno ovim pravilima se kažnjavao i po osnovu prijave pojedinca, u tom slučaju je polovina kazne pripadala prijavitelju. U slučaju nemoćnosti plaćanja novčane kazne, ista je zamjenjivana kaznom zatvora u šestomjesečnom trajanju. Bio je kažnjavan iznosom od dvesta perpera svako ko bi se usudio da predloži opraštanje kazne počiniocu, produžavanje roka isplate kazne ili se saglasio sa opozivanjem odluke o kažnjavanju.⁵⁹

PRIMJENA PRAVILA U PRAKSI

Brojne isprave iz kotorskog notarijata iz XIV vijeka obiluju podacima na osnovu kojih je moguće pratiti primjenu pravila koja se odnose na zakonsko nasljeđivanje i prijem nasljeđa. Oni s jedne strane ukazuju da su statutarna pravila u najvećem broju slučajeva poštovana, a sa druge da su postojali sporadično i neki problemi zbog kojih su vođeni sudski sporovi. Brojne isprave o raspolaganjima putem testamenta ili o mirazu potvrđuju primjenu gorenavedene statutarne regulative o isključivanju ženske djece iz nasljeđivanja ako ima muške i obavezno davanje miraza prilikom njihove udaje. U praksi je ipak bilo sporova zbog nepoštovanja pravila da bliži srodnici isključuju dalje iz nasljeđivanja, u nekim slučajevima bila je sporna podjela nasljedstva, a naročito mnogo bilo je problema oko preuzimanja nasljedstva. U nedostatku norme o načinu prijema nasljeđa, kako smo već gore naveli, mnogi su preuzimali nasljedstvo koje im nije pripadalo⁶⁰. U svim sporovima iz oblasti nasljeđivanja sudije su sudile po odredbama Statuta, što sudije u svakoj od donijetih presuda i naglašavaju, pozivajući se na norme Statuta. Ipak faktičke sporne situacije su u nekim slučajevima navodile sudije da se, u nedostatku propisa na osnovu kojeg bi presudili, pozovu na mišljenja starijih ljudi u gradu, tj. da se pozivaju na stare običaje, shodno odredbi Statuta koja im je davala takvo ovlaštenje⁶¹.

Najbrojnije isprave u kotorskoj notarskoj kancelariji, iz nasljedne problematike, čine testamenti. Sačinjavanje testamenta bilo je uobičajeno za svakog

⁵⁹ Stat. Cath., cap. 436, *De successoribus bonorum defunctorum ab intestate, quomodo adiudicari debeant per Regimen factis primo straditionibus ordinatis*.

⁶⁰ Odredba koja ovo pitanje reguliše donijeta je tek 1423. godine.

⁶¹ Stat. Cath., cap. 37, *De consilio habendo in dubijs quaestionum qae non sunt in Statuto*.

pojedince⁶², i muškarca i ženu podjednako⁶³. U najvećem broju slučajeva testatori su raspolagali jednom četvrtinom imovine *pro anima* u korist crkvi, poštujući u praksi statutarno pravilo da im moraju ostaviti neokrtnjen iznos od tri četvrtine zaostavštine zakonskim nasljednicima.⁶⁴ Tako je, npr. Kate- na, kćerka pok. Marina Blina, pravila testament u kojem je jednu četvrtinu svojeg miraza ostavila bratu, svešteniku Ursaiku, za njegova života, a nakon njegove smrti ostavljala je svu imovinu crkvi⁶⁵. Sveštenici su svoj dio ostavljali većinom crkvama i manastirima, kako je u testamentu od 01. XII 1332. godine odredio sveštenik Jakov Rille iz Kotora, koji je svu svoju imovinu ostavio svom dominikanskom redu.⁶⁶ U značajnom broju testamenata testatori su svoju djecu imenovali za nasljednike i raspoređivali im, uz neka davanja crkvi, čitavu imovinu. Rijetko je bilo sporova u vezi sa učinjenim testamentalnim raspolaganjima. Tako je, npr. 15. IV 1332. godine vođen spor između izvršilaca testamenta i kćerke testatorke, koja u tužbi zahtijeva od sudija da ne dozvole da se testament njene majke upiše i rediguje u notarske knjige, kako je po pravilima Statuta bilo uređeno da bi testament bio valjan. Kao razlog tužbe kćerka je navela da je njena majka putem testamenta raspolagala imovinom koja premašuje iznos od jedne četvrtine, na šta nije imala pravo po Statutu. Sudije su na osnovu pravila Statuta i nakon konsultacije sa starijim ljudima u gradu, presudile da se dozvoli upis testamenta, ali da se zabranjuje izvršiocima testamenta da raspodjeljuju preko četvrtine imovine. Tužiteljici su pripadale tri četvrtine imetka počivše.⁶⁷

⁶² *Monumenta Catarensia I, Prva knjiga kotorskih notara od god. 1326–1335*, JAZU, Zagreb, 1951. (u daljem tekstu SN I), isp. 13, 54, 74, 92, 190, 192, 225, 248, 258, 260, 338, 365, 372, 403, 409, 438, 626–629, 657, 680, 718, 732, 802, 815, 825, 862, 887, 928, 931, 982, 985, 986, 990, 998, 1017, 1132, 1228, 1231, 1233, 1273, 1326; *Monumenta Catarensia II (JAZU i CANU)*, Zagreb 1982 (u daljem tekstu SN II), isp. 10, 23, 57, 65, 129, 279, 382, 386, 394, 412, 421, 429, 521, 523, 532, 559, 601, 646, 647, 727, 879, 866, 897, 917, 1022, 1042, 1142, 1204, 1232, 1295, 1339, 1372, 1434–1436, 1604, 1616, 1632, 1634, 1726, 1751, 1755.

⁶³ Žene su imale pravo da raspoložu *pro anima sua* do jedne četvrtine mirazne imovine. O tome više kod N. Bogojević-Gluščević, *Provisions of the Medieval Cattaro statute on testament and thir application in notary practice*, Istorijski zapisi, godina LXXXVI, 1'2/2013, str. 7–24.

⁶⁴ *Stat. Cath.*, cap. 182, *De ordinatione viri veniente ad mortem*

⁶⁵ SNII, isp. 906, 05. VII 1335.

⁶⁶ SN II, isp. 193 (*totam portionem meam possessionalem et testamentariam patrimonii et hereditatis mee*).

⁶⁷ SN I, isp. 982 (... *videntes statutum, habitoque consilio cum senioribus terre, sententialiter...*). Više o tome kod N. Bogojević-Gluščević, *Odredbe o testamentu i njihova primjena*

U testamentima se mogu naći podaci o primjeni pravila Statuta o tome da se kćerkama obavezno ostavljao miraz, da se sestre ukoliko imaju braću nije su pozivale na nasljeđe i da je žena počivšeg, ako nije željela da se ponovo uda, imala pravo da živi u muževljevoj kući nakon njegove smrti. Tako je u testamentu Mice de Bise od 29. II 1336. godine bilo navedeno da je ostavio polovinu imetka svojoj maloljetnoj kćerki kao miraz kada dođu godine za njenu udaju, a da se za slučaj kćerkine smrti miraz morao vratiti njenom bratu. Miraz njegove prve žene izdvojio je iz ostavštine i dodijelio ga njihovom zajedničkom sinu. Njegova druga žena Mare je bila određena da bude *domina* i *patrona* njegove imovine, ako ne bude željela da se uda nakon njegove smrti⁶⁸.

Osim raspolaganja *post mortem* raspoređivanje imovine vršeno je putem ugovora, najčešće među supružnicima. U tim raspolaganjima uvijek se poštovao čl. 182. Statuta o tome da se jedino ukoliko nema potomaka može potpuno slobodno raspolagati svojom imovinom. Tako su, npr. Grde ribar, sin Bogdanov, i njegova žena Dome, kći Bogoja Mazala, sačinili ispravu 04. VIII 1326. godine o tome da dijele napola zajedničku kuću i da će bilo ko od njih dvoje, ako budu bili bez potomaka, moći da sa svojom dijelom potpuno slobodno raspolaže. Dome se izjasnila da će u tom slučaju svoju imovinu ostaviti ocu do njegove smrti, a nakon toga da će se sve što ima dati za pokoj duša njenih srodnika (*pro animabus mortuorum*)⁶⁹.

Materijalno obezbjeđenje kćerki putem miraza je registrovano u brojnim ispravama u srednjovjekovnom Kotoru. Kao davalac miraza najčešće se pojavljivao otac⁷⁰, a ukoliko otac nije bio živ, majka i braća⁷¹. Obavezu da daju miraz sestrama poslije smrti roditelja, braća su uredno ispunjavala.⁷² Neki isprave, međutim, sadrže podatke o tome da su se odredbe Statuta o pravi-

u kotorskoj notarskoj praksi u XIV vijeku, Pravni zbornik, casopis za pravnu teoriju i praksu, Podgorica, br. 1–2, 2013. god, str. 215–239.

⁶⁸ SN II, isp. 1604 (... *et veniens puella ad aetatem legitimam, maritetur cum medietatem facti mei; ... et si ipsa deficeret istud factum reuertatur filio meo... si Mare noluerit se maritare*).

⁶⁹ SN I, isp. 48.

⁷⁰ SN I, 142, 23. X 1326. (*Ego quidem magister Radosta faber... canonice contraho matrimonium cum magistro Branoye petraro, dans sibi filiam meam... cum qua do sibi pro dotibus...*); sl. isp. 166, 172, 212, 308 itd.

⁷¹ SN II, isp. 1126, 8. X 1332. (*Ego Blane, uxor quondam Grube Mussi, canonice contraho matrimonium cum Marco Radislaue dans sibi filiam meam... cum qua do sibi pro dote...*), sl. isp. 260, 265, 468, 558 itd.

⁷² SN I, isp. 131, 17. X 1326. (*Ego quidem Nale, filius Marini Sdrullie, canonice contraho matrimonium cum Drasco... dans sibi in suam legitimam uxorem sororem meam. cum qua do sibi pro dote...*); sl. isp. 149, 388 itd.; SN II, 1263, 5. XI 1335. (*Ego Slaucis, filius condam*

ma žena na miraz i na vraćanje miraza porodici iz koje su došla nakon ženine smrti izigravale ili se uopšte nijesu poštovala. Tako je 01. III 1333. godine vođen spor između Prove, kćerke Stanojine kao tužioca i njene maćeha Dobre, kao tužene, zbog toga što su joj nedostajali nakit i plašt iz njene prćije i zato što joj nijesu bila predana tri kvadranjola vinograda iz miraza. Maćeha je u odbranu istakla da su sporni vinogradi koje tužiteljka traži bili njezin miraz, dok je naprotiv Prova dokazala da je to miraz njene majke i da je njeno potraživanje bilo starije od maćehinog. Sudije su prema odredbi Statuta presudile da je Prova u pravu (*respecto statuto sententialiter diximus quod prius debeant solui dotes matris Proue eiusdem*) i odredila procjenitelje koji će je uvesti u posjed tri kvadranjola vinograda iz miraza i dva reda po stotinu loza s kućicom, kojima se namiruje nedostatak u miraznim pokretnim stvarima⁷³. Iz spora vođenog 10. IV 1333. godine zaključujemo da su se ponekad u praksi očevi ponašali neprimjereno kada je bila u pitanju isplata miraza i na razne načine pokušavali da izbjegnju tu obavezu. Tako su staratelji siročadi postavljeni od kotorske opštine tužili Tripuna Scitova da se, kako bi uskratio miraz svojoj maloljetnoj kćerki, prevarno dogovorio sa svojim povjeriocima oko nekih isplata. Na tužiočev izgovor da će on kćerku časno udati, sudije su presudile da otac mora osigurati u punom iznosu prćiju svojoj kćerki.⁷⁴ Mirazna dobra su morala biti sačuvana i nije se dozvoljavalo da se njime raspolaže tako da bi time pravo žene bilo ugroženo. Miraz nije mogao biti garancija za isplatu muževljevih dugova, kako to lijepo ilustruje spor vođen između Jelene, udovice počivšeg Marina Junija Bolice i njegovog povjerioca Miće Bisina, oko naplate Marinovog duga od 23 perpera. Mića Bisin je tužio Jelenu radi naplate ovog duga njenog počivšeg muža zato što je bio istjeran iz dijela vinograda Marinovog u Tivtu koji je bio garancija za tu isplatu. Nije se mogao iz njega naplatiti jer je vinograd bio Jelenina prćija. Sudije su presudile tako da je prćija tužiteljice ostala sačuvana, a povjerioca su ovlastili da uđe u drugi dužnikov posjed u visini dvostrukog iznosa duga, da ga drži tri mjeseca, a da nakon isteka toga roka zatraži dozvolu, ako ga bude želio prodati⁷⁵.

Zanimljive podatke o primjeni Statuta i obezbjeđivanju isplate miraznih dobara daje sudski spor iz 1327. godine u kojem Matej Tripuna Jakovljeva tužio Junija Kačića što je zlonamjerno sa svojim zetom, a njegovim dužnikom

Osroye, canonice contraho matrimonium cum Sisia Milloslauich, dans sibi sorrorem meam... cum qua do sibi pro dote...; sl. isp. 58, 439, 486, 492 itd.

⁷³ SN I, isp. 1064.

⁷⁴ SN I, isp. 1078 (*quod dotes eiusdem pupile sint salue*).

⁷⁵ SN I, isp. 1080, 10. IV 1333.

Lukom Gostovim, dugo vremena nakon sklapanja braka sačinio ispravu o mirazu svoje kćerke, a Lukine žene, da bi ga lišio namirenja potraživanja. Ista kao je da tuženi to nije smio učiniti jer je njegovo potraživanje starije od isprave o mirazu i zahtijeva da mu se dugovano isplati. Tuženi je u svoju odbranu poricao da je zlonamjerno postupao i da je ispravu o mirazu sačinio sa zetom onda kada je isplatio miraz. Sudije su konstatovale da u ovom slučaju tužilac nije poštovao odredbu Statuta kojom se propisuje da se, ukoliko se povjerilac ne obrati sudu kada se njegov dužnik ženi i zatraži da mu se sačini isprava na osnovu koje se može zahtijevati da se najprije izmiri njegovo potraživanje, miraz ima isplatiti prvi, bez obzira koliko je potraživanje starije od miraza. Stoga sudije odbijaju tužiočev zahtjev i presuđuju da se miraz isplati prije njegovog potraživanja⁷⁶.

Da je u praksi ipak bilo zloupotreba svjedoče podaci iz nekih isprava s početka XIV vijeka. Spor oko isplate miraza vođen je između Deve, udovice Dragiše Stanojeva i Todora Euticija 10. IV 1333. godine. Deva traži od Todora povratak kuće koju je dobila u prćiju, a koju je Todorov djed prodao. Budući da Todor nije htio po pravilima Statuta potvrditi da on za tu stvar nije znao, sudije presuđuju da Todor u roku od petnaest dana isplati Devi svoju polovinu kuće⁷⁷. Spor oko isplate miraza vođen je između Jelene, udovice Marina Junija Bolice i njezinih pastoraka 10. IV 1333. godine. Ona je navela u tužbi da su njeni pastorki nakon očeve smrti podijelili ostavštinu tako da iz nje nijesu prethodno izdvojili njen miraz u vrijednosti od sto sedamdeset pet perpera, što su bili obavezni. Po presudi izabranih sudija tuženi su obavezni na nadoplatu Jeleninog miraza u traženom iznosu.⁷⁸ Isplatu prćije nakon muževljeve smrti tražila je prvo od izvršilaca testamenta, a potom od suda 17. IV 1330. godine Margo, udovica Dimitrije Sagina. Budući da izvršioци nijesu postupili kako je trebalo i da joj po osnovu mirazne isprave nijesu isplatili traženi miraz, sud je odredio procjenitelje koji su iz Demetrijevog imetka izdvojili nepokretnosti u vrijednosti miraza. Sudije su donijele presudu kojom je udovica dobila u posjed procijenjene nekretnine, bazirajući se na odredbe 196 Statuta kojima se to reguliše⁷⁹.

⁷⁶ SN I, isp. 332, 13. VI 1327. (*dictum perchiuum prius soluatur... quod perchiuum memoratum ante soluatur quam debitum Mathei eiusdem*).

⁷⁷ SN I, isp. 1122 (... *auus tuus vendidit domum meam quam habui in perchiuio... firma secundum formam statuti et sis liber. soluere teneatur*).

⁷⁸ SN I, isp. 1128 (... *de bonis condam sui mariti predicti perperos centumseptuaginta quinque pro eo, quod deficit sibi pro dotibus suis*).

⁷⁹ SN I, isp. 527 (*date michi perchiuum meum, sicut de dicta carta mea continetur*).

U svakodnevnom životu Kotorana bila je izgrađena svijest o tome da se miraz nakon ženine smrti mora dati njenim potomcima ili vratiti porodici odakle je došao, kao i da se mora u cjelosti sačuvati. Stoga se na tome insistiralo i briga je vođena prvenstveno od potomaka ostavioca i drugih bliskih srodnika. Ipak se, kako pokazuju neke isprave, dešavalo da je u praksi bilo zloupotreba. Ilustraciju o tome imamo iz jednog zanimljivog spora vođenog 04. XI 1335. godine. Miho Stamarov je, sa svojom majkom, tužio Domu, udovicu Andrea Tocena, što je rasipala svoj miraz, koji je, prema navodu tužioca, poslije njene smrti morao pripasti njemu, jer je Domu udao i dao joj miraz Stamar, Mihov otac. Pošto je tužena osporavala navode tužioca prigovorom da je njegov otac nije udao i da joj nije dao miraz, tužilac je izjavio da o datom mirazu postoji isprava u matičnoj knjizi svih isprava, koja će njegove navode potvrditi. Tužiocu je sudsko Vijeće dozvolilo uvid u matičnu knjigu, ali traženu ispravu o mirazu tužene na koju se pozivao nije mogao naći. Sud je u nedostatku dokaza odbio tužiočev zahtjev⁸⁰. O tome da je bilo zloupotreba od strane žena u pogledu njihovih miraza svjedoče takođe isprave iz prve polovine XIV vijeka. Tako je 15. IV 1332. godine vođen spor između Nikole Cuffecti i Budne, udovice Milojine. Nikola je tražio od Budne da mu prepusti kuću u kojoj je živjela radi naplate duga koji je njen pokojni muž njemu dugovao. Budna je na sudu tvrdila da je ta kuća pripadala njenoj prćiji i da se isprava o tome nalazi među ispravama ranijih notara i da zato tu kuću Nikola nije mogao da dobije. Donošenje presude je odloženo za dva mjeseca za koje vrijeme je Budna trebala da dostavi ispravu o mirazu, prema čl. 149 Statuta.⁸¹ Nastavak ovog spora imamo zabilježen u ispravi od 22. II 1333. godine. Nikola Cuffecti je pokrenuo novi sudski postupak protiv Budne, tražeći da uđe u posjed sporne kuće, jer Budna nije pokazala miraznu ispravu (*carta dotalis*) koja joj je tražena. Kada je to na sudu konstatovano, donijeta je presuda kojom je dozvoljeno tužiocu da uđe u posjed sporne kuće.⁸² 15. IV 1337. godine vođen je spor između nezakonite kćerke pok. Bisanta i njenog strica Nikole. Nikola je tužio Pervicu da izađe iz njegove kuće koja mu je prilikom diobe pripala. Pervica se branila time što je tvrdila da joj je kuća data u miraz i da je miraz dobila uz Nikolinu saglasnost od njegovog zakonitog brata,

⁸⁰ SN II, isp. 954 (*pater meus, maritauit te et destriuis perchiuum, quod ad me debet reuertu post mortem tuam... per sententiam diximus, quod dicta Dome de suo parchiuo suam possit facere voluntatem*).

⁸¹ SN I, isp. 983. Slični sporovi i u SN I, isp. 527, 1119, 1122; SN II, isp. 1014, 1015, 1060, 1109, 1114, 1122.

⁸² SN I, isp. 1057.

a njenog oca. Na zahtjev suda da pruži dokaz da joj je kuća data u miraz tužena nije mogla odgovoriti na valjan način, notarskom kartom. Nikola je notarskom ispravom dokazao da mu je prilikom diobe pripala sporna kuća, a putem svjedoka da je tužena za spornu kuću plaćala zakupninu. Nikola se, osim toga, pod zakletvom izjasnio da ta kuća nije data tuženoj uz njegovu saglasnost. Svi dokazi tužioca su bili valjani i tužena je, po presudi sudija, morala izaći iz sporne kuće⁸³.

Zabilježeni su i slučajevi u kojima brat ili drugi srodnik daje miraz sestri ili rođaki i u sačinjenoj ispravi o tome naglašava da se miraz, nakon njihove smrti ili smrti njenih nasljednika, njima vraća. Ima isprava u kojima se izričito naglašava da ako rođaka ima nasljednika, mirazno dobro ostane potpuno u njihovoj svojini, što svjedoči o ustaljenom običaju davanja miraza ženskoj djeci i pravilu o vraćanja miraza porodici iz koje su došla za slučaj smrti sestre ili njenog potomstva. Tako je Đžive, sin pok. Lore de Lado dao u miraz svojoj sestri zemlju, uz uslov da se njemu vrati nakon njene smrti i smrti njenih nasljednika⁸⁴. U ispravi od 20. VII 1336. godine braća od stričeva daju svojoj sestri u nasljedstvo dio imovine svog strica, uz obavezu da se sve ima vratiti ukoliko ne bude imala poroda. U suprotnom sve je u njihovoj svojini.⁸⁵

U svakodnevnom životu Kotorana bilo je u potpunosti prihvaćeno statutarno pravilo da se nakon isplate miraza ženska djeca nemaju prava interesovati za bilo kakva dalja raspolaganja iz roditeljske zaostavštine. Podatak o tome nalazimo u jednom nezavršenom sporu vođenom 15. IV 1332. godine. Belka i Rada, sestra i kćeri pok. Pavla Tomina tužile su Margaritu, udovicu njihovog brata Tome, zato što je ona vršila prodaje imovine njenog muža i njegovog oca, njenog svekra i traže izjašnjavanje na sudu po kom osnovu ona to radi. Na ova pitanja advokat tužene je odbio odgovor navodeći da su one udate sestre, da imaju svoje domove i da zato nema potrebe da se na ova pitanja odgovara. U daljoj raspravi advokat tužiteljica je naveo da ima više spornih pitanja u vezi sa imovinom i da sa tog razloga traži proširenje rasprave. Sporna su pitanja redigovanja testamenta počivšeg oca tužiteljica koje je trebalo biti obavljeno u Statutom određenom roku od godine dana nakon njegove smrti i

⁸³ SN II, isp. 1109 (*proba, quod fuit tibi data in perchiuio... non potuit probare*).

⁸⁴ SN II, isp. 1683 (... *post mortem dicte sororis mee et heredum suorum ad me libere revertatur*).

⁸⁵ SN II, isp. 1762 (... *quod si decederent sine filio vel filia, ad nos revertantur res memoratae... quod si filium vel filiam habuent, sint eorundem*).

neizmireni miraz jedne od sestara. Suđenje po ovim pitanjima je odloženo za sudije sljedećeg saziva⁸⁶.

Obaveza da se nakon ženine smrti vraća miraz porodici iz koje je dobijen, ukoliko nema potomaka, bila je uobičajena, odn. podrazumijevala se. U nekim slučajevima znalo se postupiti i drugačije. U testamentu Katene, udovice Radogostove, testatorka je odredila da obaveza na vraćanje miraza njenoj porodici ne postoji nakon njene smrti i da njenog muža tim povodom niko ne treba da uznemirava. Kao razlog za takvo određenje je navela da joj je muž poklonio novac koji je dobio od njenog oca za njezin miraz. Sa ovim određenjem bila je saglasna i majka testatorke⁸⁷.

O podjeli nasljedstva i pravima kćerki nakon očeve smrti, poštovanju i nepoštovanju pravila statuta u vezi sa time, ima dosta podataka u ispravama. Tako braća nijesu, primjera radi, uvijek u Statutom određenom roku nakon očeve smrti dijelila među sobom očevinu. Zabilježeni su sporovi takve vrste u više generacija unatrag. Interesantan spor vođen je 15. III 1332. godine oko diobe nasljedstva između Jakova, unuka pok. Dragona Tomina i Margarete, udovice Tome Pavlova. On je tužbi naveo da traži svoj dio nasljedstva jer su Medoš, njegov djed, i Pavao bili braća koja se nijesu podijelila i poziva se na pravilo Statuta po kojemu posjed jednoga brata ne prejudicira drugome. Tužena je preko punomoćnika u svoju odbranu navodila da joj on nije brat, da po Statutu niko ne može tražiti imetak nakon isteka roka od godinu dana ako je mirno gledao da ga drugi posjeduje, da tužilac koji je bio odsutan može svoju imovinu tražiti u roku od dvije godine, da je taj rok već istekao i da zato ona njemu nije odgovarala na njegove zahtjeve. Jakov je izgubio spor zato što nije mogao dokazati postojanje statutarnog pravila da među braćom posjed jednoga ne prejudicira drugome i što je svaki od navoda iz odbrane tužene bio je tačan i nije se mogao ničim osporiti⁸⁸.

Raspored zaostavštine u okviru jednog nasljednog reda vršen je *per capite*. To potvrđuje i ishod sudskog spora iz 1332. godine vođen između Regine, žene Jure Lekija i Rade, udovice Cerne Gigina. Regina traži od Rade da joj dade dio zemlje u Grblju koju sada drži, a koja je bila njenog strica Kana, pozivajući se pritom na testament kojim joj je to ostavljeno. Rada se pozivala na statu-

⁸⁶ SN I, isp. 986 (... *vos extis filie maritate in domibus uestris et non tener vobis respondere*).

⁸⁷ SN II, isp. 727, 13. II 1334. (... *quod nemo de predictis ipsum perpetuo valeat molestare*).

⁸⁸ SN I, isp. 989 (... *quia alibi statutum cauetur, quod inter fratres possidere unius non preiudicet alteri... tu non es frater meus et statutum dicit, quod si quis viderit possidere factum suum per annum, deinde postea nihil dicere possit...*).

tarno pravilo o podjeli ostavine među bliskim srođnicima ostavioca istog stepena srođstva. Sudije su, s obzirom na to da su tužilja i tužena u istom stepenu srođstva sa počivšim, presudile da se sporna imovina podijeli na jednake djelove⁸⁹. Bliži srođnici su uvijek isključivali dalje iz nasljedstva. Spor koji to ilustruje zapisan je 05. IV 1337. godine. Kamenar Milen i njegova žena, kćer pokojnog Bena Stanimirova sporili su se sa ženom pokojnog Mrgana, njenom sestričinom, oko predaje ždrijeba koji je pripadao njezinu ocu Benu, a koji je ona posjedovala. Zemlju je zahtijevala jer je tužiočeva žena bila kćerka Benova i njegov bliži srođnik od žene tuženog, koja je bila Benova unuka. Presuda je donesena u korist tužiočeve žene, jer je po Statutu ona bila bliži srođnik ostavioca⁹⁰.

Zemlje u Grblju nijesu mogla imati nezakonita djeca ostavioca, o čemu svjedoči spor vođen između tetke i bratanične iz 1335. godine. Spor je pokrenuo u ime svoje majke Klare, Đžive, pok. Petra Vitova protiv Ivana Muhe koji je sa svojom ženom” držao sporni ždrijeb Klarinog brata Ješka. Pošto je tužilac predočio dokaze da je Ivanova žena nezakonita kćerka njegovog ujaka i da po Statutu vanbračna djeca ne mogu posjedovati sporno zemljište, sud je presudio u korist tužilje, kojoj nasljedno pravo pripada kao bliskom zakonitom krvnom srođniku ostavioca⁹¹.

Isprava od 25. X 1332. godine na upečatljiv način ilustruje primjenu statutarnih pravila oko podjele nasljedstva, prava ženske djece u nasljeđivanju kada ima muških potomaka i podjele ostavštine za slučaj postojanja maloljetnih nasljednika. Braća Marko i prapop Mate, sinovi pok. Simona, i Jelena, njihova bratanična, kćerka njihovog pok. brata Domanje, dijelili su Simionovu zaostavštinu. Iz ove podjele je bila isključena Desislava, Markova i Matina udata sestra koja je dobila miraz. Jelena je po principu reprezentacije naslijedila dio koji je pripadao njenom ocu. U dio koji je pripadao Jeleni po osnovu nasljedstva bio je dodan dio imovine koja je služila za obezbjeđenje miraza njene majke. U dio koji pripada Marku je navedeno da se njegovom nasljednom dijelu dodaje dio koji je služio za obezbjeđenje vraćanja miraza njegove žene. Iz prethodna dva navoda može se zaključiti da je odredba Statuta o zaštiti mirazne imovine žena, u ovom slučaju u potpunosti poštova-

⁸⁹ SN I, isp. 1034, 28. VII 1332. (... *dimisit michi in testamento et non tibi... non potuit plus tibi dimittere, quam michi secundum formam statuti*).

⁹⁰ SN II, isp. 1093 (... *quia sum filia et propinquor marito tuo, qui fuit nepos... secundum statutum procedit propiniori, et uxor dicti Milen est propinquir*).

⁹¹ SN II, isp. 934, 29. VII 1335. (*quod bastardi non possunt possidere sdrebi... quia est propinquir*).

na. Diobi nasljedstva su prisustvovala i dva Jelenina rođaka, shodno pravilima 146 i 171 Statuta o tome da interese maloljetnih ženskih nasljednika štite bliski muški srodnici.⁹²

O poštovanju člana 141 Statuta svjedoči isprava od 16. XI 1332. godine. Prema ovoj odredbi nasljednici od različitih žena ostavioca dijele nasljedstvo, bilo pokretno ili nepokretno, na jednake djelove. Ako su nasljednici bile kćerke, one su prvo udavane. U navedenoj ispravi konstatovana je podjela nasljedstva između Bratoslave, Radovana, Radoslava i Budoja, kćerke i sinova pok. Dobrohne iz Levanja iz dva njegova braka. Podijeljene su sve ostaviočeve pokretne i nepokretne stvari pošto je prethodno iz njihove vrijednosti izdvojen miraz Bratoslavine majke, ostaviočeve žene iz prvog braka i ostaviočevo raspolaganje *pro anima* u korist njegove druge žene Milke. Imovina je zatim podijeljena na tri dijela, svakom od sinova jednaki dio.⁹³ Ima primjera da je bilo spornih dioba i da su se dugo vodili sporovi do njihovog okončanja. Tako se u ispravi od 11. XII 1327. godine konstatuje da je postignut sporazum između muških i ženskih potomaka trojice braće od stričeva, koji su vodili radi očevine. Brat od strica i udate njegove sestre od dvojice stričeva zaključili su da će u budućnosti svako od njih imati ono što je držao u prošlosti i da nijedna strana neće smetati drugoj u tome. Brat od strica je kupio dio imovine jedne od sestara koju su svi ostali priznali i sa istom se saglasili.⁹⁴

UPOREDNA ANALIZA PRAVILA ZAKONSKOG NASLJEĐIVANJA U SREDNJOVJEKOVNOM KOTORU

Pravila srednjovjekovnog kotorskog nasljednog prava pokazuju da su u ovoj oblasti prisutni razni uticaji, od kojih su svakako preovlađujući oni koji su stizali preko pravne tradicije koja je postojala u njegovom zaleđu. Pojačan priliv slovenskog življa u Kotor u vrijeme vladavine Nemanjića postepeno je promijenio etničku sliku o stanovništvu grada sa očuvanim romanskom jezgrom. Slovensko stanovništvo koje je bilo nastanjeno u kotorskom zaleđu koje je sve intenzivnije počelo dolaziti u Kotor sredinom XIV vijeka učinilo je da je grad u vrijeme najvećeg privrednog, ekonomskog i normativnog uspona zadržao, u sferi porodičnih i nasljednih odnosa, ustanove karakteristične za

⁹² SN II, isp. 149, 25. X 1332.

⁹³ SN II, isp. 22.

⁹⁴ SN I, isp. 488 (... *ad invicem multam questionem habuisse de facto, quod dimiserunt patres nostri...*).

patrijarhalna društva⁹⁵. U tom kontekstu pravna regulativa o potrebi očuvanja porodice i pojedinca kao njenog člana, bilo muškarca ili žene, bila je dominantno determinisana upravo takvim socijalnim ambijentom.⁹⁶ Stalno prisutan prekomorski uticaj, iz mediteranskih gradova i gradova iz okruženja, koji je sa sobom donosio zrela pravna rješenja romanske pravne tradicije, ostavio je traga u pogledu osnovnih instituta i nekih principa nasljednog prava, tj. vrsta nasljeđivanja, prava nužnih nasljednika, podjele ostavštine *per capite*, principa reprezentacije i zaštite nasljedstva, dok se u pogledu nekih rješenja ostalih nasljednih instituta osjećao samo u neznatnim primjesama.

Kotorsko pravo poznaje i testament i nasljeđivanje *ex lege* kao osnove pozivanja na nasljeđe pojedinaca, pri čemu važi rimsko pravilo da se *ab intestato* nasljeđuje samo onaj pojedinac koji umre bez testamenta. Zakonski nasljedni redovi prema Kotorskom statutu po svom smislu ne odgovaraju rješenjima koje je postavilo Justinijanovo zakonodavstvo, iako bi se formalno uzev, posmatrajući neke nasljedne redove, moglo reći da postoje neke sličnosti. Međutim, produbljenom analizom odredbe o zakonskim nasljednim redovima i drugih odredaba koje se na njega odnose, može se ustanoviti da se iza nekih sličnosti nalaze u stvari rješenja koja su daleko od Justinijanovog prava. To se ogleđa kako u pogledu kruga lica pozvanih na nasljeđe, redosljeda lica pozvanih na nasljeđe u okviru reda nasljeđivanja, tako i u pogledu načina nasljeđivanja u nedostatku zakonskih nasljednika. To tumačimo velikim razlikama u pogledu uređenja odnosa unutar porodice u odnosu na prilike iz vremena Justinijana s jedne strane, a sa druge činjenicom da u Kotoru u XIV vijeku, uprkos razvoju privatne svojine, nijesu bili zreli uslovi za primjenu pravila rimskog prava iz ove oblasti.

Justinijanovo pravo je ustanovilo pet nasljednih redova: potomci, preci ostavioca i privilegovani pobočni srodnici, polubraća i polusestre, preživjeli bračni drug i na kraju rimska država.⁹⁷ U Kotoru se u prvom nasljednom redu, kako je gore navedeno, pozivaju potomci, u drugom roditelji, u trećem braća odnosno sestre ukoliko nema braće, u četvrtom brat od strica, a ukoliko

⁹⁵ Up: N. Bogojević-Gluščević, *Migracije selo-grad u srednjovjekovnom Kotoru (XIV vijek)*, Zbornik radova CANU, knj. 66, Podgorica 2004, str. 207–229; N. Bogojević-Gluščević, *Struktura stanovništva u kotorskoj komuni u XIV vijeku*, Zbornik radova CANU, Demografska kretanja i populacioni problemi u Crnoj Gori, knj. 74, Odjeljenje društvenih nauka, br. 29, 2006, str. 613–647.

⁹⁶ Više kod: N. Nikezić, *Položaj žene u porodičnom pravu Kotora u XIV vijeku*, Pravni fakultet u Beogradu, neobjavljena magistarska teza, 1997, str. 151–170.

⁹⁷ D. Stojčević, *Rimsko privatno pravo*, Beograd, 1981, str. 168.

njega nema sestra od strica, u petom stric, odn. ujak po muškoj lozi ukoliko nema strica, u šestom, stric odn. ujak po ženskoj lozi, u sedmom sestra od strica odn. sestra od ujaka po ženskoj lozi. Ukoliko rečenih nasljednika i nasljednica nije bilo, četvrtina je davana mjesnoj crkvi, a ostatak opštini kotorskoj.

U srednjovjekovnom Kotoru je u odnosu na ustanovljene nasljedne redove iz Justinijanovog prava postojalo šest bitnih razlika. Prva je što se u prvom redu ne pominju potomci ostavioca, već se to podrazumijeva, druga da svi nasljednici unutar reda ne dijele imovinu *per capite*, treća što se bračni drug uopšte ne poziva na nasljedstvo, četvrta da se imovina u okviru svih nasljednih redova dijeli na način da su muški potomci u prednosti nad ženskim, peta što su sva djeca polurodna i punorodna muška izjednačena u pogledu prava na nasljeđivanje roditelja i šesta da se u nedostatku svih zakonom predviđenih krvnih srodnika po bilo kojoj liniji nasljedstvo dijelilo između kotorske opštine i crkve gdje je umrli sahranjen⁹⁸.

U Kotoru su u prvom nasljednom redu bili *descendenti*, iako to u odredbi koju smo citirali nije decidno navedeno. Sva regulativa koja je prethodila ovoj odredbi zapravo je značila da je posve bilo uobičajeno u Kotoru da se djeca imenuju za nasljednike i da im taj raspored imovine učini roditelj, bilo otac ili majka, testamentom, u najvećem broju slučajeva. Ispravnost našeg tvrđenja nalazimo u trećoj alineji odredbe u kojoj se navodi da „roditelji nasljeđuju dobra umrlog ili umrle kao što djeca treba da nasljeđuju roditeljska dobra”⁹⁹. Kako slijedi iz ove odredbe temeljno pravilo rimskog prava da *descendenti* nasljeđuju *pro capite*¹⁰⁰, u Kotoru nije poštovano. Sestra nije bila nasljednik ako je imala brata. Ženska djeca su bila isključena iz nasljeđivanja i imala su jedino pravo na miraz. Dobijanjem miraza njihov „nasljedni” dio je bio izmiren i po osnovu nasljedstva nijesu imala nikakva dalja prava. Pravilo da muška djeca imaju prednost nad ženskom u nasljeđivanju i da ih isključuju, poštovano je u svim nasljednim redovima. Podjela *pro capite* važila je samo među pozvanim nasljednicima, uvijek muškarcima ili eventualno ženama, ako su one bile jedini nasljednici. Oni su dijelili imovinu, saglasno sporazumu, na jednake djelove.

⁹⁸ U rimskom pravu je na ostavinu sveštenika crkva imala prednost u odnosu na državu. Imovinu laika bez nasljednika uzimao je u totalitetu fisk. D. Calistratus. 49, 14, 1, 1, 2.

⁹⁹ Stat. Cath., Tempore Catharinorum, cap. XL (... *habeat succedere in bonis defuncti vel defunctae, sicut filij habent succedere in bonis parentum...*).

¹⁰⁰ *Corpus iuris civilis*, Volumen III, *Novelae*, 15 edit., Germany 1970. (u daljem tekstu *Novelae*), 118.

Pravilo o prednosti muškaraca u nasljeđivanju i isključivanju ženske djece iz nasljeđivanja, ako ima muške, u kotorsko statutarno pravo je moglo biti recipirano sa raznih strana, kopnenim i morskim putem. Moglo je biti neposredno recipirano sa istoka, moglo iz Italije preko starog mletačkog prava ili posredno iz unutrašnjosti Balkana kao pravilo koje je sa stanovništvom iz zaleđa i njihovim porodičnim uređenjem stiglo. U Eklogama je postojalo pravilo po kojem se smatralo da je dotirana kćer bila isplaćena i prema tome isključena iz nasljedstva svojih roditelja¹⁰¹. U pravu Venecije su u XIII vijeku muški descendenti imali privilegovanu poziciju u odnosu na ženske¹⁰².

Neka pravila iz rimskog nasljednog prava su u srednjovjekovnoj kotorskoj praksi poštovana. Podaci iz isprava potvrđuju da je u Kotoru descendente descendenata iz nasljedstva isključivao živi roditelj. Ako je roditelj umro prije dodjeljivanja nasljedstva, na njegovo mjesto su stupali njegovi descendenti po pravu reprezentacije. Nasljeđivali su dio koji bi njihovom roditelju pripadao (*successio in stripes*). U Kotoru je bilo u primjeni i pravilo rimskog prava da blizina srodstva odlučuje ko će da naslijedi imovinu umrlog, pri čemu su bliži srodnici isključivali dalje (*successio gradum*). Jednako bliski srodnici, muški ili eventualno ženski, nasljeđivali su *pro capite*, s tim što je muški srodnik isključivao udatog ženskog srodnika iz nasljeđivanja. U rimskom pravu su nasljednici sljedećeg reda pozivani na nasljedstvo, ako nema nasljednika iz prethodnog reda (*successio ordinum*), što je bio slučaj i u kotorskom pravu. Iz stilizacije citirane statutarne odredbe o zakonskom nasljeđivanju je jasno da se pozivaju nasljednici sljedećeg reda tek ako nema nasljednika iz prethodnog.

Preživjeli bračni drug se u Justinijanovom pravu pozivao na nasljedstvo tek onda kada nijedan od pokojnikovih rođaka nije postao nasljednikom. U Novelama¹⁰³ je bilo propisano da udovica bez miraza (*mulier indotata*) ima pravo na jednu četvrtinu ostavštine imućnog muža, ali najviše do sto zlatnih funti. Pretpostavka za ostvarivanje toga prava bila je da je udovica živjela sa pokojnikom u valjanom braku sve do njegove smrti, a to pravo joj je pripadalo, čak iako su iza muža ostali krvni srodnici. Muž nije mogao udovici to pravo oduzeti. Ukoliko je udovica to pravo ostvarivala u konkurenciji sa više od

¹⁰¹ *Ekloga*, VI, 1–6. Kasnije vizantijsko zakonodavstvo (Proheiron, Epanagoge i Vasiličke) vraćaju u cjelosti nepromijenjenom Justinijanovom pravu o jednakosti djece u nasljeđivanju. Up: L. Margetić, op. cit., str. 349.

¹⁰² L. Margetić, *Nasljedno pravo descendenata po srednjovjekovnim statutima Šibenika, Paga, Brača i Hvara*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 1972, br. 3, str. 351; A. Marongiu, *Beni parentali e acquisti nella storia del diritto italiano*, Bologna, 1937, str. 153–243.

¹⁰³ *Novelae*, 53, c. 6 i *Novelae* 117, c. 5.

troje djece umrloga ili s njihovim potomcima, dobijala je samo dio *pro capite*, a ako su djeca bila i njezina, dobijala je odnosni dio samo na uživanje. U Kotorskom statutu nije bilo propisano pravo udovice na obavezni četvrti dio zaostavštine niti visina tog iznosa, kako je u Novelama navedeno. Njeno pravo je prema odredbama Statuta bilo da nakon muževljeve smrti uživa svu njegovu imovinu dok je živa. Tek nakon njene smrti ostvarivala su se sva raspolaganja koja je umrli odredio izjavom svoje volje u korist zakonskih nužnih nasljednika. Pravo udovice na plodouživanje muževljeve imovine nije moglo biti nikako osporeno od bilo kojeg člana porodice, odn. zakonskog nasljednika. Jedini Statutom propisani razlog za gubitak tog prava postojao je u slučaju kada je u roku od godine dana nakon muževljeve smrti udovica izrazila želju da napusti muževljev dom i da se ponovo uda. Pri tome je bilo neophodno da se napravi inventar cjelokupne imovine od strane pokojnikovih rođaka, a u cilju zaštite imovine pokojnika od loših raspolaganja¹⁰⁴. Žena je mogla nakon muževljeve smrti u svojinu samo dobiti onaj dio imovine koji bi joj eventualno ostavio u okviru raspolaganja putem testamenta (*pro anima*)¹⁰⁵.

Pravilo kotorskog prava po kojem četvrtina dobara počivšeg bez nasljednika pripada mjesnoj crkvi odraz je velikog uticaja koji je imala crkva u srednjovjekovnom Kotoru¹⁰⁶. Na njen izuzetan položaj i moć koju je uživala u kotorskoj komuni ukazuje na neki način i činjenica da takvo pravilo nijesu sadržavali statuti gradova južnije od Kotora¹⁰⁷, dok su oni sjevernije, u kojima je bio jače izražen uticaj crkve, imali u svojim statutima tu odredbu.¹⁰⁸

Kao i u rimskom pravu, nasljednik je u pogledu imovinsko-pravnih odnosa predstavljao ostavioca.¹⁰⁹ Međutim, nasljedstvo *suus heresa*, člana kućne zajednice koje je nasljedniku pripadalo *ipso iure* u rimskom pravu, ili putem *aditio hereditatis* kada su u pitanju *heres extraneus*,¹¹⁰ nije bilo uneseno u Ko-

¹⁰⁴ *Stat. Cath.*, cap. 194.

¹⁰⁵ *Stat. Cath.*, cap. 182.

¹⁰⁶ Više o tome kod: N. Bogojević-Glušćević, *Upravljanje crkvrenim nepokretnostima u srednjovjekovnom Kotoru*, Arhivski zapisi, 2003, br. 1/2, god. X, str. 69–86.

¹⁰⁷ U Statutu grada Budve (cap. 212) se pominje kao nasljednik dobara počivšeg bez nasljednika samo Opština. Detaljno kod Ž. Bujuklić, *Pravno uređenje srednjovekovne budvanske komune*, Nikšić, 1998, str. 139–157.

¹⁰⁸ U bračkoj komuni opština je trećinu vrijednosti dobara pokojnika davala za crkve, dok je ostatak pripadao opštini (Lib. I, 27); A. Cvitanić, *Srednjovjekovni statut bračke komune*, Supetar, 1968, str. 108.

¹⁰⁹ *Novelae*, 48, praefatio (*Nostris legibus una quammodo persona videtur esse heredis et eius qui hereditatem in eum transmittit*)

¹¹⁰ Ulpijan, *Regule*, 22, 25.

torski statut. U XIV vijeku u Kotoru je nasljednik mogao steći nasljedstvo odn. prihvatiti učinjenu diobu saglasno statutskim pravilima, izjašnjavanjem u roku od osam dana po izvršenoj diobi, dok je u XV vijeku bio propisan posebni postupak sticanja i prijema nasljeđa preko opštinske uprave i suda, nakon sprovedenog postupka javnog oglašavanja zainteresovanog nasljednika za nasljeđivanje dobara umrlog. Isprave su pak pokazale da je nakon smrti ostavioca bilo slučajeva zajednice života srodnika iz više generacija i da među njima nije bilo diobe¹¹¹.

U pogledu zaštite nužnih nasljednika primjenjivana su neka pravila rimskog prava. Kao i u rimskom pravu testator nije mogao potpuno slobodno raspolagati svojom imovinom. Mogao je raspolagati samo do jedne četvrtine svojih dobara. Preostale tri četvrtine su morale ostati u korist zakonskih nasljednika, što je razlika u odnosu na rimsko pravo u kojima je dio ostavljen zakonskim nasljednicima iznosio makar jednu četvrtinu portio legitima koju bi dobio *ab intestato*¹¹². Pravilo carskog zakonodavstva da se mogu pobijati raspolaganja za života u kojima se smanjivao nužni dio zakonskih nasljednika¹¹³, bio je u primjeni u kotorskoj praksi. Ako je nužni nasljednik u rimskom pravu uspio sa takvom tužbom, to je imalo za posljedicu poništenje testamenta (*testamentum ipso iure rescissum est*) te je tužilac tražio dio koji mu po zakonu pripada¹¹⁴. Tužba kojom je zakonski nužni nasljednik u Kotoru bio zaštićen imala je za posljedicu da su sva imenovanja nasljednika do potpunog iznosa nasljednog dijela, koji bi nužnom nasljedniku pripao kao zakonskom, bila ništava¹¹⁵. U Kotoru je otac mogao sina isključiti iz nasljeđa¹¹⁶. Razlozi navedeni u Statutu su istovjetni sa nekim od predviđenih u Noveli 115. Dio isključenog iz nasljedstva prirastao je dijelu ostalih nasljednika. Nužni nasljednik je radi ostvarivanja svojih nasljednih prava morao da dokaže da ga je ostavilac bez razloga mimoišao iz nasljeđivanja,¹¹⁷ dok takva mogućnost u kotorskom pravu nije Statutom ustanovljena niti se na osnovu notarske prakse o tome može suditi.

¹¹¹ SN I, isp. 989.

¹¹² *Corpus iuris civilis*, Volumen II, *Codex Iustinianus*, 15 edit., Germany, 1970. (u daljem tekstu C.), C. 3, 28, 31; I. 2, 18, 6.

¹¹³ C. 3, 29, 1; 3, 28, 30; 3, 28, 36.

¹¹⁴ *Corpus iuris civilis*, Vol. I, *Digesta*, 15 edit., Germany, 1970. (u daljem tekstu označen kao D.), Ulpian. 5, 2, 8, 16.

¹¹⁵ SN I, isp. 982.

¹¹⁶ *Stat. Cath.*, cap. 144, *Ex quibus causis potest patre exheredere filium*.

¹¹⁷ D. Marcellus. 5, 2, 3; D. Marcellus. 5, 2, 5.

Rimski način prihvatanja nasljedstva kao *actus legitimi*¹¹⁸ i rokovi za njegovo prihvatanje takođe nijesu poštovani u srednjovjekovnom Kotoru. Neformalan način prihvatanja nasljedstva iz kojeg se da zaključiti volja da se prihvata nasljedstvo¹¹⁹ u kotorskom pravu nije bio predviđen Statutom. Rok za prijem nasljeđa¹²⁰, ni vrijeme od kada teče rok¹²¹, nije na isti način regulisan u rimskom pravu i Kotorskom statutu. Rokovi su bili znatno kraći u odnosu na rimski od sto dana i iznosili su osam dana u starom pravu iz XIV vijeka i devedeset dana, prema pravilima iz XV vijeka. Možda se neki tragovi rimskih pravila prijema nasljeđa *bonorum possessio* iz pretorskog, a potom iz carskog prava, pronalaze u srednjovjekovnom Kotoru. *Bonorum possessor* je u pretorskom pravu kod magistrata tražio nasljedstvo uz navođenje osnova svoga prava. Magistrat je davao posesiju bez prethodnog ispitivanja pravnog osnova, ako tu *bonorum possessio* nije tražila bliže ovlašćena osoba. *Bonorum possessor* je morao tražiti izjašnjavaње u roku od sto dana. Ako je propustio rok ili umre, pravo prelazi na sljedećeg po redu.¹²² Za roditelje i djecu rok je iznosio godinu dana.¹²³ Kasnije je uvedeno pravilo da se smatralo dovoljnim da je pozvani na nasljedstvo pred sudom ili opštinskom vlasti izjavio da želi nasljedstvo¹²⁴. Nešto modifikovano pravilo, formulisano pod mletačkim uticajem, bilo je u primjeni u Kotoru u XV vijeku.

Pravilo iz rimskog prava da nije bilo moguće prihvatanje samo jednog dijela nasljedstva¹²⁵ bilo je prisutno u Kotoru. Odbijanje nasljedstva, koje je u rimskom pravu moglo biti u bilo kojem obliku učinjeno ili čak ćutke¹²⁶, bilo je moguće u srednjovjekovnom Kotoru, s tom razlikom da je to odbijanje moralo biti javno učinjeno. Samo nasljednici koji su se prihvatili dijela u potpunosti su odgovarali za ostaviočeve dugove¹²⁷. Nije bilo zapisano u Statutu ni ti je bilo zabilježeno u praksi da je bio u primjeni Justinijanov *beneficium inventarii* imovine, koji je omogućavao nasljedniku da odgovara za ostavioče-

¹¹⁸ D. Plautium, 50, 17, 177 (*qui in ius dominiumve alterius succedit, iure eius uti debet*).

¹¹⁹ Gai, *Institutiones*, 2, 167; C. 6, 30, 6 (*sola animi destinatione heres fieri potest*).

¹²⁰ Gai, *Institutiones* 2, 170, Ulpian, *Regulae*, 22, 27–34.

¹²¹ C. 6, 30, 17; C. Th. 8, 18, 8, 11.

¹²² D. Ulpian, 38, 1, 7–10.

¹²³ D. Ulpian, 38, 9, 1, 12.

¹²⁴ C. 6, 9, 9.

¹²⁵ D. Ulpian, 50, 17, 77.

¹²⁶ D. Iavolen, 29, 2, 60.

¹²⁷ *Stat. Cath.*, cap. 76, *De debito patris cum carta, querendo super filios*.

ve dugove do visine zaostavštine¹²⁸. Nasljednik je po pravilima rimskog prava morao obaviti obaveznu proceduru inventara stvari u roku od mjesec dana od dana saznanja za delaciju, ili u roku od narednih šezdeset dana. Prvi povjericilac se plaćao prije svih drugih iz ostavinske mase, uz izuzetak naplate hipotekarnih povjericilaca koji su imali pravo na izdvajanje predmeta hipoteke od ostaviočevog povjerioca.¹²⁹ U srednjovjekovnom Kotoru udovica je imala pravo prioritetne isplate miraza iz muževljeve zaostavštine u roku od godine dana od njegove smrti, ako želi da se ponovo uda. Popis stvari iz zaostavštine morao je biti učinjen u roku od mjesec dana od muževljeve smrti¹³⁰.

Odredbe Katorskog statuta o načinu diobe među sa nasljednicima podsjećaju na pravila iz vremena ranog, patrijahalnog Rima kada je nasljedstvo prelazilo na sanasljednike kao nerazdijeljena cjelina. Postojao je *consortium familiae* u kojemu su djeca i nakon očeve smrti nastavljala i dalje da žive zajedno (*societas ercto non cito*)¹³¹. Kasnije, donošenjem Zakona XII tablica su se nakon smrti ostavioca sva potraživanja i dugovanja *ipso iure* dijelila među sanasljednicima¹³². U klasičnom pravu postojalo je suvlasništvo (*communio pro indiviso*), a svaki je suvlasnik sa svojim idealnim dijelom mogao slobodno raspolagati. Ukoliko nije prihvatio sa bilo kojeg razloga nasljedstvo, dio takvog nasljednika prirastao je ostalim nasljednicima.¹³³ Do prirasta nasljedstva je dolazilo *ipso iure*, te se nije moglo odbiti¹³⁴, a značilo je po klasičnom pravu i prihvatanje svih tereta.¹³⁵ Pravo priraštaja imali su samo članovi iste loze.¹³⁶ Ako je više descendenata primilo nasljedstvo imali su dužnost *collatio bonorum*, tj. da u nasljednu masu unesu ono što je svaki od nasljednika primio za života. Vršena je kolacija miraza jer je svaka kćer ili unuka koja bi imala biti nasljednik *ab intestato* unosila miraz na čije je izručenje imala pravo. Justinijan je precizirao da se morao vršiti *collatio bonorum* u slučaju datog miraza za kćer, prebračnog poklona i *militia* u korist sina¹³⁷. Kolacija se uračuna-

¹²⁸ C. 6, 30, 22, 4 (*in quantum res substantiae ad eos devolutae valeant*).

¹²⁹ C. 6, 30, 22; I, 2, 19, 6; N. 1. c. 3&2.

¹³⁰ *Stat. Cath.*, cap. 194.

¹³¹ Ciceron, *De orat.* 1, 56, 237; Aul. Gel. 1, 9, 12; cit. pr. B. Eisner–A. Romac, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1948, str. 517.

¹³² *Zakon XII tablica*, V, 9 (... *nomina ipso iure divisa sunt...*).

¹³³ D. Gaius, 37, 4, 12; D. Ulpian. 37, 1, 5; D. 37, 1, 4.

¹³⁴ D. Paulus, 29, 2, 31; D. Ulpian. 29, 2, 35.

¹³⁵ D. Ulpian. 31, 61, 1; D. Paulus. 31, 49, 4.

¹³⁶ D. Gaius. 37, 4, 12, pr.

¹³⁷ C. 6, 20, 19 i C. 6, 20, 20.

vala u nasljedni dio onoga koji je trebalo da izvrši konferaciju imovine. Ukoliko je primanje prelazilo vrijednost nasljeđa, višak se nije uračunavao. Ostavilac je mogao nasljednika osloboditi te dužnosti.¹³⁸

Isprave iz kotorskog arhiva i sadržaj nekih odredaba statuta upućuju da su u praksi nakon smrti ostavioca postojali razni oblici nastavka porodičnog života, počev od toga da braća ostaju da žive zajedno u nekoliko generacija nepodijeljena, do toga da se odmah nakon ostavočeve smrti dijele i prihvataju nasljedstvo. Osim toga, neke isprave, kako smo već gore naveli, svojom sadržinom upućuju da se pravila rimskog prava koja se odnose na kolaciju i konferaciju dobara među sanasljednicima nijesu primjenjivala, naročito kada je bila u pitanju mirazna imovina udatih sestara, koje bi eventualno učestvovala u raspodjeli kao intestatski nasljednici. Reminiscencije na pravilo Justinijanovog prava o *collatio bonorum*, po kojemu se ne uračunava višak kada primanja učinjena nasljedniku premašuje vrijednost nasljeđa, mogla bi imati povezanost, ali samo u terminološkom smislu, sa statutarnom odredbom koja uređuje pitanje davanja miraza kćerima od više ostaviočevih žena.¹³⁹

Usucapio pro herede prema pravom nasljedniku je u rimskom pravu bio bez dejstva. Putem *hereditas petitio* nasljednik je mogao tražiti od držaoca te stvari natrag, makar uzukapija bila završena.¹⁴⁰ I kasnija regulativa je išla u tom pravcu da se zabrani nepošteno posjedovanje ostavinske mase¹⁴¹. Justinijan je uveo pretpostavku *bona fide* po dva osnova: ako se neko smatrao nasljednikom pa uzme u posjed stvari ili ako je uzeo u posjed tuđe stvari smatrajući *bona fide* da one spadaju u ostavinsku masu.¹⁴² U Kotoru je važilo pravilo da se protekom roka od dvije godine nasljedstvo gubi, ako ih je u tom roku držalac neometano posjedovao.¹⁴³ *Transmissio Theodosiana*¹⁴⁴ i *transmissio Iustiniana*¹⁴⁵, kojom se prenosilo na descedente pravo prihvata nasljedstva ako se desi da je pozvani na nasljeđe prije isteka roka od jedne godine od delacije umro, nijesu pronađeni u analiziranoj kotorskoj arhivskoj građi.

Pravila i principi kotorskog nasljednog prava, kako smo to gore naveli, u značajnoj mjeri odstupaju od temeljnih principa rimskog zakonskog naslje-

¹³⁸ *Novelae*. 18, c. 6.

¹³⁹ *Stat. Cath.*, cap. 162.

¹⁴⁰ Gai. *Institutiones*, 2, 57.

¹⁴¹ D. 47, 19, 1.

¹⁴² D. Iulian, 41, 3, 33, 1. i D. Pomponius, 41, 5, 3.

¹⁴³ SN I, isp. 989.

¹⁴⁴ C. 6, 52, 1.

¹⁴⁵ C. 6, 30, 19.

đivanja u pogledu kruga pozvanih na nasljeđivanje i načina nasljeđivanja u okviru nasljednog reda, iako se u pogledu nekih drugih pitanja, prvenstveno u pogledu preuzimanja ostaviočevih prava i obaveza od strane nasljednika kao univerzalnih sukcesora imovine, pravila rimskog prava primjenjuju.

Sa svega navedenog jasno je da su pravila o zakonskom nasljeđivanju u Kotoru manje rezultat rimskih nego nekih drugih uticaja koji su bili prisutni i preplitali se u čitavom dalmatinskom pojasu u srednjem vijeku. Pritom treba istaći da su u nekim djelovima Dalmacije bili dominantni vizantijski, slovenski, a nijesu isključeni ni longobardski uticaji, ali da je bilo sredina u kojima je u oblasti nasljeđivanja bio dominantan rimski uticaj¹⁴⁶.

Sve komune od juga do sjevera istočnog Jadrana nijesu u svojim statutima imale ozakonjen ovakav način zakonskog nasljeđivanja, tj. slovenski tip nasljeđivanja, kako ga je u istorijsko-pravnu nauku uveo poznati pravni historičar i romanista prof. Lujo Margetić. Upoređivanjem statutarnih rješenja ove vrste nasljeđivanja od grada do grada, primjećuju se razlike koje se moraju pripisati njihovim lokalnim osobenostima u razvoju. Tako se i pravo srednjovjekovnog Kotora posvećeno nasljeđivanju *ab intestato* odlikuje nekim posebnim rješenjima različitim od rješenja u drugim gradovima s jedne, a sa druge u pogledu prioriteta uticaja na njegovo oblikovanje potrebno je isključiti dominaciju rimskog ili rimsko-vizantijskog prava.

U gradovima i oblastima sjeverne jadranske regije bila su neujednačena pravila u pogledu zakonskih nasljednika i reda pozivanja na nasljeđe, a negdje to pitanje nije ni bilo uopšte regulisano statutom. U Vinodolskom zakoniku muški i ženski potomci, tj. srodnici mogu biti zakonski nasljednici, „pri čemu muški srodnici imaju prednost u odnosu na ženske nasljednike istog stepena srodstva, tj. muški isključuju ženske”. Nasljedna dobra (*bona hereditaria*) nasljeđuju samo sinovi¹⁴⁷. Postoji i fakultativno nasljedno pravo za žensko dijete, u slučaju ako bi njezin brat umro bez potomaka¹⁴⁸. U slučaju da nije imalo žene koja je nakon muževljeve smrti bila prvopozvana za uživaoca njegove zaostavštine, ostavštinu su nasljeđivali sinovi i ostali muški descendenti *in infinitum*. Ako ih nije bilo, od odluke kneza je zavisilo hoće li kćerke

¹⁴⁶ A. Cvitanić, *Pravno uređenje splitske komune po Statutu iz 1312. godine*, Split, 1964, str. 35–234; T. Taranovski, *Istorija prava u Nemanjićkoj državi*, Istorija građanskog prava, Beograd, 1935, str. 125; O longobardskim uticajima više kod: L. Margetić, *Povijest prava i država jugoslavenskih naroda*, Rijeka, 1984, str. 67.

¹⁴⁷ L. Margetić, *O starom hrvatskom pravu descendenata*, Historijski zbornik XXV–XXVI, 1972–1973, str. 273–279.

¹⁴⁸ Vinodolski statut, čl. 32.

počivšeg „opremiti mirazom ili ih priznati za nasljednike koji će očevo imanje obrađivati zajedno sa svojim muževima, uz propisana davanja knezu”. Iza kćerkine smrti nasljedstvo je pripadalo njezinoj muškoj djeci. Ako knez to nije predložio, nasljeđivala su braća preminuloga i njegovi muški descendenti, a ako nije bilo braće onda su imale pravo sestre, po odluci kneza kao u prethodnom slučaju. Ako nije bilo ni sestara, imanje je pripadalo knezu¹⁴⁹. Senjski statut nije sadržavao pravila o nasljeđivanju te su ga vjerovatno regulisali stari običaji.¹⁵⁰

Statuti Šibenika, Paga, Brača i Hvara imali su neka specifičnopravna rješenja u odnosu na pobrojane gradove i komune, kako je to istakao L. Margetić. Nakon smrti roditelja koji nije ostavio testament, imovinu su dijelila na jednake djelove muška i ženska djeca, bez obzira na to da li je riječ o pokretninama ili nekretninama. Jedini izuzetak su stambene zgrade, koje su pripadale muškim potomcima¹⁵¹. Osim toga, u tim gradovima bračna veza se priznaje kao osnov pozivanja na nasljeđe. U statutu Brača je predviđeno da ukoliko ostavilac nema potomaka trećina njegove imovine pripada preživjelom bračnom drugu, a dvije trećine porodici ostavioca.¹⁵²

Na Krku, Cresu, Rabu i Rijeci i u drugim komunama Istre (Trst, Kopar, Umag, Piran, Poreč, Pula), Hrvatskog primorja i Dalmacije (Split, Korčula, Zadar, Dubrovnik) vladalo je načelo izjednačenosti muških i ženskih descendata u slučaju zakonskog nasljeđivanja.¹⁵³ Ta je izjednačenost posljedica održanog kontinuiteta važenja Justinijanovog prava¹⁵⁴ u Istri i Dalmaciji uz pomoć stalno prisutnog vizantijskog prava, koje se u pogledu izjednačenosti muške

¹⁴⁹ L. Margetić, *Porijeklo načela paterna paternis u srednjovjekovnim pravnim sustavima na jadranskoj obali*, u: Istrai Kvarner – izbor studija, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996, str. 292–293.

¹⁵⁰ L. Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, Zagreb: Narodne novine, 1996, str. 157.

¹⁵¹ L. Margetić, *Nasljedno pravo descendenata po srednjovjekovnim statutima Šibenika, Paga, Brača i Hvara*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 1972, br. 3, str. 339–364.

¹⁵² A. Cvitanić, *Srednjovjekovni statut bračke komune*, op. cit., str. 108.

¹⁵³ L. Margetić, op. cit., str. 160; L. Margetić, *Nasljedno pravo descendenata po srednjovjekovnim statutima Šibenika...* op. cit., str. 347; Z. Novak, *Neki aspekti pravnog položaja žene u Vinodolskom zakonu, Senjskom i Krčkom statutu*, Historijski zbornik, god. LXII, 2009, br. 2, str. 342.

¹⁵⁴ *Novelae*, 118, 1, 543. god. (*Si quis igitur descentium fuerint et qui intestatus moritur... omnibus ascentibus et ex latere cognatis praeponitur...*) Up: A. Burdese, *Istituzioni di dirritto romano*, Torino, 1961, str. 603.

i ženske djece nije udaljilo od Justinijana¹⁵⁵. Renesansa rimskog prava počev od XIII vijeka naprijed nije mogla a da ne pomogne već i inače duboko ukorijenjenoj tradiciji¹⁵⁶. Vremenom je, korak po korak, zavisno od uslova razvoja i *sui generis* prilika u svakom gradu takvo pravilo bilo napuštanom, kakva je situacija u gradovima južnog Primorja – Kotoru, Budvi, Baru i Skadru. Svaki od gradova imao je sličnosti u regulativama, ali i nekih posebnosti.

U srednjovjekovnoj Budvi je, kao i u Kotoru, važno pravilo prvenstva muških srodnika u odnosu na ženske u svim nasljednim redovima i princip vraćanja dobara u očevu ili majčinu porodicu nakon smrti ostavioca, odn. poštovanje principa *paterna paternis – materna maternis*.¹⁵⁷ U srednjovjekovnoj Budvi žena je bila zakonski nasljednik nakon krvnih srodnika četvrtog stepena srodstva¹⁵⁸, za razliku od kotorskog prava u kojemu žena nije bila pozivana za zakonskog nasljednika. U srednjovjekovnom Baru su „statutom bila precizirana prava kćeri udatih ili neudatih na očevu ili majčinu imovinu, drugačije u slučaju ako ima braće, drukčije u slučaju da ih nema”¹⁵⁹. Žena je mogla da raspolaže jednom petinom miraza, dok je ostali dio pripadao djeci¹⁶⁰. U Dubrovačkom arhivu je sačuvana apelaciona presuda od 12. maja 1435. godine iz koje se može zaključiti da je u Barskom statutu postojao propis prema kojem je žena mogla testirati samo jednu petinu dobara koje je donijela u miraz¹⁶¹, dok je u Budvi žena koja ima djecu slobodno raspolagala petinom, a ukoliko nema djecu četvrtim dijelom svoga miraza¹⁶², kao u srednjovjekovnom Kotoru. U srednjovjekovnom Statutu grada Skadra sadržane su slične odredbe iz oblasti nasljednog prava onima u srednjovjekovnom Kotoru, Baru i Budvi. Tako je žena mogla slobodno raspolagati *pro anima sua*¹⁶³ sa petinom svoga miraza

¹⁵⁵ *Ekloga*, VI, 1–6, odvaja se od Justinijanovog prava utoliko što, čini se, smatra dotiranu kćer isplaćenom i prema tome isključenom iz nasljedstva, ali se kasnije Proheiron, Epagnagoge i Vasilike vraćaju u cjelosti nepromijenjenom Justinijanovom pravu. Up: L. Margetić, op. cit., str. 349. Vidi nap. br.

¹⁵⁶ L. Margetić, op. cit., str. 349.

¹⁵⁷ Ž. Bujuklić, op. cit., str. 143.

¹⁵⁸ *Stat. Bud.*, cap. 212; Ž. Bujuklić, op. cit., str. 139.

¹⁵⁹ S. Marković, *Statuta et leges civitatis Antibari*, Povijesni prilozi, 23, 2002, str. 29.

¹⁶⁰ Ibidem

¹⁶¹ Ž. Bujuklić, op. cit., str. 148 (*quinta parte della dote... secondo la forma del statuto*).

¹⁶² *Stat. Bud.*, cap. 174 i 291. Up: Ž. Bujuklić, op. cit., str. 148.

¹⁶³ Testament je mogao sačiniti i muškarac i žena, a da bi bio valjan trebao biti redigovan u roku od osam dana od smrti testatora (cap. 193); Up: Đ. Bubalo, *Nicolaus Notarius Parse-rini*, Zbornik radova Vizantološkog instituta, XLV, 2008, str. 237.

ako ima djece¹⁶⁴; ženska djeca su zasnivala porodicu prije svoje braće i dobijala miraz prilikom udaje¹⁶⁵; prvo se na nasljedstvo pozivaju muškarci pa tek ako ih nije bilo žene¹⁶⁶; u slučaju smrti žene muž je miraz morao vratiti neokrnljen¹⁶⁷, a žena je mogla nakon muževljeve smrti uživati lektum.¹⁶⁸ U pogledu kruga zakonskih nasljednika pravila Skadarskog statuta su slična budvanskom, mada su neka odstupanja u finesama rješenja postojala. Tako su bili ustanovljeni isti nasljedni redovi kao i u Budvi (djeca, roditelji, braća i sestre sa potomcima, kognati do četvrtog stepena srodstva, bračni drug, Opština), s tom razlikom što su se u Skadru, u slučaju da nije bilo braće kao zakonskih nasljednika na nasljeđe pozivala djeca sestara¹⁶⁹. Bračni drug se u Skadru takođe mogao pozivati na nasljedstvo, ako prethodno nije bilo srodnika do četvrtog stepena srodstva. Ako nije bilo ni bračnog druga kao nasljednika, nasljedstvo je pripadalo komuni.¹⁷⁰ Razloge istovjetnih rješenja u Statutima Skadra i Budve u pogledu pozivanja bračnog druga na nasljeđivanje i njihove razlike u tom pogledu u odnosu na kotorski, nalazimo u društveno-ekonomskim odnosima koji su bili u tim gradovima. U pravu je Ž. Bujuklić koji, u opsežnoj studiji o srednjovjekovnom budvanskom pravu, ističe da je pravo žene da bude uvrštena u krug zakonskih nasljednika u Budvi bilo zato što je „niski stupanj ekonomskog razvitka uslovio zadržavanje određenih elemenata ravnopravnosti polova iz prošlosti, koji su se u drugim, razvijenijim primorskim komunama izgubili”¹⁷¹. Takvo tvrđenje u potpunosti je prihvatljivo za objašnjenje različitih rješenja Kotorskog statuta u odnosu na sve druge južnojadranske gradove.

¹⁶⁴ *Statuta di Scutari dalla prima meta del secolo XIV con le addizioni fino al 1469*, Corpus statutario delle Venezie, 15, Roma, Viella, 2002. (u daljem tekstu označen kao *Stat. di Scutari*); cap. 196, *De testamento de femena*; cap. 162, *De non dar niente a le fiole femine maritate (... femena havissi fioli, habea potestate de far suo testament et dar per l'anima la quinta parte de li soi doti)*.

¹⁶⁵ *Stat. di Scutari*, cap. 161, *De maritar et uxorar li fioli (... volemo che in prima se debia maritar li fioli femene e poi debi uxorar li fioli masculi)*.

¹⁶⁶ *Stat. di Scutari*, op. cit., cap. 198, *De testamento de intestato laico over femena (... et si fradelli non fossi vada a li fioli de li sorelli)*.

¹⁶⁷ *Stat. di Scutari*, op. cit., cap. 165, *De alienar doti*; cap. 172, *De quilli che leva seconda mulier (restauar... la dote de la sua mulier)*.

¹⁶⁸ *Stat. di Scutari*, op. cit., cap. 168, *De possedere lo lecto lo baron e la femena (... l'uno al'altro femina che volissi possider lo leto, che lo possa possedere sicuramente)*.

¹⁶⁹ *Stat. di Scutari*, op. cit., cap. 198, *De testamento de intestato laico over femena (... e si fradelli non fossi vada a li fioli de li sorelli...)*.

¹⁷⁰ *Stat. di Scutari*, op. cit., cap. 198 (... e se tuti questi sovra scripti non fossi, chi vado lo facto de la mulier a lo barone... e la muliere non fosse, chi vada tuti li dicti beni a lo Comune).

¹⁷¹ Ž. Bujuklić, op. cit., str. 144–145.

ZAKLJUČAK

Iz svega naprijed rečenog može se zaključiti da je zakonsko nasljeđivanje u srednjovjekovnom Kotoru, rekonstruisano na osnovu odredaba Statuta i ilustrirano primjerima iz prakse, bilo formirano pod uticajima raznih pravnih tradicija, počev od rimske, vizantijske, mletačke, a naročito slovenske koja je u ovu komunu stizala iz zaleđa, unutrašnjosti Balkanskog poluostrva. S jedne strane, bio je stalno prisutan uticaj rimske tradicije, koji je do naročitog izražaja došao kroz formiranje statutarnih pravila na recepiranom *ius commune*. S druge strane, uticaji slovenskog i srpskog prava iz kotorskog zaleđa, prilagođeni potrebama gradskog života, bili su neminovnost jer je Kotor bio glavni tranzitni centar i izlazna luka zemalja iz unutrašnjosti. U XIV vijeku ga je sve češće naseljavalo slovensko stanovništvo, koje je sa sobom donosilo svoje običaje i ukorijenjenu patrijarhalnost, koja je u određenoj mjeri uticala na izvjesne izmjene u oblikovanju prisutne rimske i vizantijske pravne tradicije na Primorju. Uporedna analiza instituta zakonskog nasljeđivanja u Kotoru sa regulativom u bližim i daljim primorskim gradovima to je potvrdila. Tamo gdje je sredina nerazvijenija više je recidiva slovenskog i narodnog običajnog prava, dok se u razvijenim gradovima sa okruženjem sve više osjećao uticaj romanskovizantijske tradicije i *ius commune*.

Prelazak Kotora pod vlast Venecije unio je značajne novine u normativnom oblikovanju nasljednog prava. Donijeti su neophodni nedostajući propisi iz ove oblasti. Bez obzira na sve iznijete uticaje, osobena rješenja nekih instituta nasljednog prava su postojala i predstavljaju izraz lokalnih specifičnosti u razvoju grada. To se, prije svega, odnosi na pitanje načina diobe nasljedstva među punorodnom braćom. Stoga je najispravnije tvrditi da je regulativa zakonskog nasljeđivanja u medievalnom Kotoru svojevrsni konglomerat raznih uticaja koji su se u datom momentu, s obzirom na sveukupne okolnosti njegovog društvenoekonomskog razvoja, učinili zakonodavcima najprihvatljivijima, pri čemu je, kako je analiza pokazala, slovenska tradicija bila najdominantnija.

Slovenskopravna tradicija se ogledala u dva osnovna principa na kojima je počivalo nasljeđivanje *ab intestato* u Kotoru: princip prvenstva muških srodnika u nasljeđivanju i princip vraćanja dobara u porodicu ostavioca, ukoliko nema potomaka. Prvenstvo u nasljeđivanju imaju sinovi u odnosu na kćeri, braća u odnosu na sestre, očeva rodbina u odnosu na majčinu, koja se poziva na nasljedstvo ukoliko nedostaju očevi srodnici četvrtog stepena srodstva. Kod svih nasljednih redova ovaj princip je poštovan, a zakonodavac se kod propisivanja pravila rukovodio idejom održavanja imovine u krugu porodice. Ravnopravno učešće ženske djece u nasljeđivanju patrimonijalnih dobara uslovi-

lo bi neminovno siromašenje patrijarhalnih porodica. Isključenje ženske djece iz nasljeđivanja, ukoliko ima muške, direktno je uslovalo donošenje propisa kojima se materijalno obezbjeđuju ženska djeca. U pogledu tog rješenja kotorska pravila su donekle slična pravilima iz vizantijskog prava, kojima se isključenje žene iz nasljedstva nadomjestilo dodjeljivanjem miraza. Svaki roditelj je bio obavezan za života da kćerkama obezbijedi miraz, a nakon smrti roditelja to su morali učiniti najbliži srodnici ženske djece. Žena je udajom donosila miraz koji je bio njena svojina, ali je njime za vrijeme trajanja braka, kao plodouživalac tuđe imovine, upravljao muž. U slučaju da je žena umrla bez potomaka, mirazna dobra su se vraćala porodici iz koje su došla. Princip vraćanja dobara u očevu ili majčinu porodicu neposredno je vezan za imovinsko-pravne odnose supružnika koji su bazirani na načelu podijeljenosti njihove imovine, kao i nepriznavanja braka kao osnova pozivanja na nasljeđe. Dioba nasljedstva među najbližim nasljednicima u Kotoru u XIV vijeku bila je Statutom uređena i predstavlja ozakonjeni modifikovani slovenski običaj dijeljenja imovine.

U srednjovjekovnom kotorskom pravu bili su prisutni uticaji iz romansko-pravne tradicije kad su u pitanju osnovi pozivanja na nasljeđivanje, univerzalna sukcesija, princip reprezentacije, podjela imovine *pro capite*, *portio legitima* i zaštita nasljedstva. Regulativa zakonskog nasljeđivanja u Kotoru bila je slična regulativi u južnim istočnojadranskim komunama, mada je, budući da je kotorska komuna bila razvijenija, imala više sličnosti sa statutskim pravilima u gradovima sjevernije od nje. Tako su principi isključivanja ženske djece iz nasljeđivanja i prvenstvo muških srodnika veoma slični sa rješenjima iz statuta Budve, Bara i Skadra, a pravila koja se odnose na isključivanje bračnog druga iz nasljeđivanja sa statutima Dubrovnika, Splita i Zadra.

Sačuvana rukopisna latinična notarska građa pokazuje da su statutarna pravila o pravima intestatskih nasljednika, u svakodnevnoj praksi, uglavnom poštovana. Zabilježen je relativno mali broj sporova radi realizacije prava nužnih zakonskih nasljednika na obavezan dio zaostavštine, nepoštovanja reda u nasljeđivanju, prava žene da nakon smrti muža uživa njegovu imovinu, obaveze davanja miraza i obaveze vraćanja miraza nakon smrti žene njenim potomcima ili, ukoliko ih nije bilo, porodici iz koje su dobijena.

U procesima privrednog i sveukupnog razvitka grada i gradskog okruženja u XIV vijeku, ozakonjeni običaji u oblasti nasljeđivanja su opstali. Jačanje privatnosvojinskih odnosa, postepeno slabljenje starih porodičnopravnih tradicija i prelazak pod vlast Venecije, nametnuli su potrebu za izmjenama, čiji cilj je bio da se normiraju neka sporna pitanja iz nasljeđivanja. Nova pravila su regulisala način prijema nasljedstva i formirana su po uzoru na mletačka.

Nevenka BOGOJEVIĆ-GLUŠČEVIĆ

INTESTARY SUCCESSION IN MEDIEVAL CATTARO
– REGULATION AND PRACTICE –

Summary

Legal succession in Medieval Cattaro, reconstructed on the basis of the Statute's provisions and illustrated by the instances taken from notary practice, was framed under the influences of various legal traditions, such as Roman, Byzantine, Venetian ones, and especially Slavic influence reaching this commune from the hinterland, an interior part of the Balkans peninsula. Specific *sui generis* solutions of some institutes of the Law of succession still existed despite all those influences, and they expressed local particularities in the development of the town.

Slavic legal tradition was represented by two basic principles on which the succession *ab intestate* in Cattaro was based: the priority principle of male relatives in succession, and the principle of returning property into the deceased family, if there were no descendants. The principle of the priority right of male heirs, which arose from the need to keep the property within the family, was strictly applied in cases of establishing the order of invoking the right of inheritance. Male relatives disinherited female heirs and it was only in the situation when there were no male relatives that the female relatives would inherit the vacant succession of the defunct who died without the written will. Within the first order of succession, the priority right belonged to sons and if the defunct did not have sons the daughters would inherit the defunct's estate. The second order of succession were the defunct's parents and then brothers and sisters. If the defunct did not have these relatives, the right of inheritance belonged to father's relatives up to the fourth degree of kinship and to mother's relatives of the same degree of kinship.

As female children were excluded from succession, if there were male ones, their right to material provision via dowry was legalized. In view of that solution, Cattaro rules somewhat resembled those taken from Byzantine *Ecloga*, but they also had their specific solutions. The very dowry was returned to the family it had been given by after the wife's death, if there were no descendants. The principle of returning the property to the family of origin implied that if there were no heirs in the family, the estate would be divided into two hereditary groups: father's property (*bona paternis*) would be inherited by his family and mother's property (*bona maternis*) would be inherited by her relatives. The principle of returning property to either father's or mother's family is directly connected with legalized property relationship between spouses based on the principle of distributing their property, as well as demying their marriage as the grounds for succession. The procedure of distributing succession among the closest successors, that was applied in Cattaro in 14th century was a legalized Slavic custom of property distribution.

Some influences from Roman legal tradition were present in Cattaro Law when basic calls to succession, universal succession, representation principle, *per capita* property distribution, *portio legitima* and succession protection were concerned. Cattaro regulations of legal succession was similar to those in Southern Adriatic communes, though, being developed one, it shared more similarities with the towns in the north. The rules of succession reception, passed during Venetian ruling, were modeled on Venetian law.

Key words: legal succession, Medieval Cattaro, Roman law, Byzantine law, Slavic Law, customary law